

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΔΗΜΩΔΕΣ ΑΣΜΑ ΤΗΣ ΣΟΥΣΑΝΝΑΣ *

Αί ἔρευναι περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τὸ εἶδος, τὴν προέλευσιν, τὴν ἐποχὴν τῆς δημιουργίας των κ.λ.π., ἑλληνικῶν δημωδῶν ᾄσμάτων ἔχουν προαχθῆ πλεόν εἰς ἰδιαίτερον κλάδον λαογραφικῶν σπουδῶν, ἢ ἐπιστημονικῆ δὲ θέσις καὶ λύσις τῶν προβλημάτων αὐτῶν σπουδαίως ὑπηρετοῦν τὸς νεοελληνικὰς καὶ λαογραφικὰς μελέτας. Σκόπιμος ἄρα κρίνεται καὶ λυσιτελής ἢ διεξοδική ἔρευνα ἐκείνων τῶν ᾄσμάτων, τὰ ὅποια παρουσιάζουν ἐπιστημονικῶς ἐνδιαφέροντα προβλήματα, ὡς εἶναι καὶ τὸ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος κρητικὸν ᾄσμα τῆς Σουσάννας ἢ, ὡς ἄλλως εὔρηται, τῆς Σούσας ¹.

Πρόκειται περὶ κοινοῦ τῶν ναυτικῶν ἰδίως, τῶν «γεμιτζήδων», εὐρέως διαδεδομένου ᾄσματος, τὸ ὅποιον κυκλοῦμενον ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίας, φυσικῆ συνεπείᾳ, ὑπέστη τοσαύτας ἀλλοιώσεις καὶ μεταλλαγὰς, προσθαφαιρέσεις γεγονότων καὶ μοτίβων ², ὥστε νὰ θεωρῆται λίαν δυσχερὴς ἢ ἀποκατάστασις αὐτοῦ, ἔτι δὲ δυσχερεστέρα ἢ σύλληψις τοῦ ἀρχικοῦ τούτου πνεύματος καὶ ἢ λύσις ἐτέρων μείζονος ἢ ἥσσονος σημασίας προβλημάτων.

Εἰδικὴ περὶ τούτου μελέτη, ἔφ' ὅσον γνωρίζομεν ³, δὲν ἐγένετο ἔτι. Αἱ εἰδήσεις καὶ εἰς ἐκεῖνο τὸ ἐκτεταμένον ἔργον τοῦ B a u d - B o n y,

---

*) Ἐνίοτε λεγόμενον τῆς Σωσάννης (Ἐπ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, ἐν Σάμφ, 1893, σ. 145. Γ. Παχτίκου, 260 Δημῶδη Ἑλληνικά ᾄσματα, Ἀθῆναι 1905, τ. Α', σ. 31, ἀρ. 25 κ.ἀ.) εἶναι δὲ ὅλως ξένον πρὸς τὸ μακρὸν μεσαιωνικὸν ᾄσμα τῆς Σωσάννης τοῦ Μάρκου Δεφεράνα (ἴδε προχείρως, Μάρκου Δεφεράνα, Ἱστορία ἐκ τῶν τοῦ Δανιὴλ περὶ τῆς Σωσάννης, ἐν E m. L e g r a n d, Bibliothèque Grecque Vulgaire, Paris, 1880, vol. I, pp. 269 - 282, καὶ vol. II, pp. 48 - 50 ἐνθ' ἄνωτ.).

¹) Σούσα < Σουσή < Σουσάννα < Σωσσάνα, ἴδε Ἀθ. Μπούτουρα, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα, Ἀθῆναι 1912, σ. 52, (Ὄνόματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) καὶ ΜΕΕ, ΚΒ', σ. 724β, ἐν λ. Σωσάννα.

²) Χαρακτηριστικῶς ὁ L e g r a n d, ἐν τοῖς Chansons populaires Grecques (Spécimen d' un recueil en préparation), Paris 1876, p. 23, ἀναφέρει τραγωδιοποίησιν μιᾶς παραλλαγῆς τοῦ ᾄσματος «καὶ ἐπίδρασιν τῶν φονικῶν δραμάτων τοῦ Ἰταλικοῦ θεάτρου τοῦ 17ου αἰ.». Ὁμοίως 45, ἐκ τῶν 94 στίχων μιᾶς παραλλαγῆς τῆς Σουσάννας, ἀνήκουν εἰς δύο ᾄσματα διάφορα καὶ ξένα πρὸς τὸ ᾄσμα τοῦτο (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 14ος (1949), σσ. 192-195).

³) Αἱ πληροφορίες τοῦ κ. Ἰ. Α. Κοντοῦ, Σούσα Καλλιᾶτση «Τοῦ Κάστρου τὸ καμάρι» Ἀθῆναι 1952, δὲν κατοχυροῦνται, δυστυχῶς, ἐπιστημονικῶς καὶ οὕτω δημιουργοῦν ἐπιφυλάξεις.

περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ δημῶδους ᾄσματος⁴, εἶναι πενιχρόταται⁵. Τὰς μόνας καὶ σημαντικὰς πληροφορίας λαμβάνομεν ἔκ τινων τῶν δημοσιευσάντων παραλλαγὰς τῆς Σουσάννας καὶ ἄλλων⁶, οἵτινες παρέχουν οὕτω τὰ πρῶτα πολὺτιμα στοιχεῖα μιᾶς εὐρυτέρας καὶ διεξοδικῆς περὶ τοῦ ᾄσματος μελέτης. Τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς θέσεως καί, εἰ δυνατόν, τῆς λύσεως τῶν πολλῶν τούτου προβλημάτων ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω βάσει τῶν τε ὀλίγων σχετικῶς μαρτυριῶν καὶ τῶν κειμένων τῶν γνωστῶν παραλλαγῶν. Κρίνομεν ὅμως σκόπιμον, πρὸς μεγαλυτέραν εὐχέρειαν εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτου, νὰ προθέσωμεν ἀναλυτικὸν πίνακα :

α) τῶν παραλλαγῶν καὶ β) τῶν μερῶν, ἔξ ὧν αὗται ἀποτελοῦνται.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΣΜΑΤΟΣ

Τὸ ᾄσμα εὑρηται εἰς τὰ «Ἐπύλλια» 2, 3 τῆς συλλογῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (ΛΑ)⁷ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Σούσα». Αἱ ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτοι αὐτοῦ παραλλαγαὶ ἀνέρχονται ἐν ὅλῳ εἰς 78. Ἐξ αὐτῶν αἱ 41 ἔχουν δημοσιευθῆ, αἱ 34 εὑρηται ἀνέκδοτοι εἰς τὸ ΛΑ καὶ αἱ ἕτεραι 3 εἶναι ἡμέτεροι ἀνέκδοτοι κρητικά.

Π Ι Ν Α Ξ Α.

Ἀντικθ. (Ἀντικύθηρα). Μ. Π. Βρετοῦ, Ἐθνολογικὸν Ἡμερολόγιον, 1865, σσ. 37 - 39, στίχοι 59.

Ἀργ. (Ἀργος). Παναγ. Δ. Σεφερλῆ, Τραγούδια τῆς Αἰγίνης, τοῦ Ἀργους καὶ ἄλλων τόπων, περ. «Λαογραφία», τόμος Δ' (1913), σσ. 92 - 94, ἀρ. 37, στ. 67.

Αρχ. (Ἀρκαδία). Ἀγι. Θεοῦ, Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, α' ἀκριτικά,

⁴) Samuel Baud - Bovy, La Chanson populaire Grecque de Dodecanèse, Paris 1936, vol. I, Les Textes.

⁵) Αὐτόθι, pp. 44, 295, 304.

⁶) Ἴδε Legrand, ἔνθ' ἄνωτ. σσ. 22 - 28. Ἐπι, Hubert Pernot. Études de Linguistique Néo - Hellenicque, Paris 1946, vol. III, p. 107 : La chanson de Suzanne. Karl Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der Südlichen Sporaden, Wien 1908, p. 306. R. M. Dawkins, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων (Κῶς), περ. «Λαογραφία», τ. 14ος σ. 62, ἀρ. 21 (1951). Ξεν. Κ. Ἀκογλου, Τῆς Σούσας, περ. Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου, τ. 14ος (1949), σ. 192 - 193. Στ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, μέρος Α', μνημεῖα τοῦ λόγου, Ἀθῆναι 1922, σ. 87.

⁷) Χάριτας ὀφείλομεν εἰς τὴν εὐγενῆ συμπαράστασιν καὶ τὰς ὑποδείξεις τοῦ διδασκάλου ἡμῶν κ. Γ. Μέγα, καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας καὶ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καθ' ὧς καὶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου κ. Μ. Ι. Μανούσακα· ἔτι δὲ εἰς τὴν προθυμίαν καὶ τὰς συμβουλὰς τοῦ ὑφηγητοῦ τοῦ Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν κ. Γ. Σπυριδάκη καὶ τῶν λοιπῶν συντακτικῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

- τῆς ἀγάπης, παραλογές, Ἀθήνα, 1951, σ. 317, ἀρ. 362, (Ἄγις Θέρος, ἀνέκδ., ἀνακ. Δ. Τσεκούρα) στ. 30.
- Γύθ. (Γύθειον). Τὸ Σουσαμιὸ (Σούσα) καὶ ὁ Σαρήμπεης, ἀνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ, Ἐπ. 2,3 (ἀρ. χειρογρ. 333 - 211). Συλλέκτης Νεστορίδης, στ. 35 καὶ ἕτεροι 13 παραλλάσσοντες.
- Δωδεκ. (Δωδεκάνησα). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι (S. Baud - Bonny, Τὰ τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων. Ἐκδόσεις Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (2 τόμοι), Ἀθῆναι 1935 - 1937) τ. Α', σ. 355, ἀρ. 14α καὶ ἕτερον ἐν τ. Α', σ. 85, ἀρ. 24α, β, δ καὶ ἐν τ. Β', σ. 44, ἀρ. 6, στ. 8.
- Εὔβ.¹ (Εὔβοια). Ἀνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1560 σ. 95) Συλλ. Μ. Κοντοστάνας. Αἰδηθὸς 1930, στ. 58.
- Εὔβ.². Ἀνέκδοτος ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1083 σ. 111, 100). Συλλ. Β. Φάβης, ἐκ Μέσης Εὔβοίας, στ. 41.
- Εὔβ.³. Ἀ. Ἀλεξανδρῆ, Εὔβοϊκὰ τραγούδια καὶ μοιρολόγια, περ. «Λαογραφία» τ. ΣΤ', (1917) σ. 566, ἀρ. 17, στ. 34.
- Εὔβ.⁴. Ἡ Σούσα, Καλῆς Μ. Καλύβη, Λαογραφικὰ Κύμης Εὔβοίας, Ἀθῆναι 1938, σ. 27, στ. 22.
- Θρ.¹ (Θράκη). Ἀνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 304 σ. 29) Περίστασις Θράκης. Συλλ. Αἰλιανός, στ. 48.
- Θρ.². Τῆς Σούσας, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1104 Α σ. 131). Συλλέκτης Γ. Μέγας, Μεσημβρία 1937, στ. 22.
- Θρ.³. Δημ. Σ. Λουκάτου: Τραγούδια τῆς Β. Θράκης, ἐν τῷ περ. Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. Ι, (1943 - '44), σ. 219, ἀρ. 4, στ. 30.
- Ἰκ. (Ἰκαρία). Τὸ τραγούδι τῆς Σούσας, Ἐπ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, ἦτοι Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς νήσου Ἰκαρίας, Σάμος 1893, σ. 145, στ. 86.
- Καπ. (Καπαδοκία). Γ. Παγτίκου, 260 Δημῶδη Ἑλληνικά ἄσματα, Ἀθῆναι 1905, τ. Α', σ. 31, ἀρ. 25 (Καπαδοκίας), στ. 41 (μετὰ μουσικῆς).
- Κάρπ (Καρπάθος). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὸν Σύμμεικτα Καρπάθου. τ. Α', Ἀθῆναι 1932, σ. 17, ἀρ. 12, στ. 31.
- Κέρκ. (Κέρκυρα). Τῆς Σούσας, ἀνέκδοτος ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1483 σ. 7) Λάκωνες Κερκύρας 1931. Συλλ. Μ. Τσοῦρης, στ. 28.
- Κεφ.¹ (Κεφαλληνία). Ἀνέκδ., ΛΑ, Ἐπ. 2, 3, χγφ. εἰς 4ον, Ὑλη 424. Συλλ. Σπ. Παγώνης, Ληξούριον 1888, στ. 12.
- Κεφ.² Ἀνέκδ., ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 82, σ. 1, ἀρ. 1). Συλλ. Γ. Γερωλυμάτος, 1915 - '16.
- Κορ. (Κορώνη). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. Π59Σ, σ. 8) Κορώνη Πυλίας 1938. Συλλέκτρια Γ. Γαρσούλη, στ. 25.
- Κρήν. (Κρήνη). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ., ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 312, 91 - 93). Συλλ. Ἀντ. Γ. Πουλάκης (Ἡ ἰδία φέρεται καὶ ὑπ' ἀριθμὸν χειρογράφου 297 (4 - 6, 4), στ. 53).
- Κρ.¹ (Κρήτη). Anton. Jeannarakis: Kretas Volkslieder nebst Distichen und Sprichwörtern, Leipzig 1876 (ἄσματα Κρητικὰ μετὰ διστίχων καὶ παροιμιῶν) σ. 139, ἀρ. 140, στ. 69. (Ἡ ἰδία, μὲ ὀλιγώτερον ἓνα στίχον (στ. 68), εὔρηται καὶ ἐν Ἀρ. Κριάρη. Κρητικὰ Δημῶδη ἄσματα, Χανιά 1909, σ. 212, ὡς καὶ ἐν τῇ Πλήρει Συλλογῇ... τοῦ ἰδίου, Ἀθῆναι 1921, σ. 303).

- Κρ. ². Τῆς Σούσας τὸ τραγῳδιον, Ἑλπίδος Μελαίνης, Κρητικὴ Μέλισσα, πρώτη ἔκδοσις Ἀθῆναι 1873, δευτέρα Ἀθῆναι 1888 (ἐν Αἱ ἐκδ. σσ. 23 - 26, ἐν Βα, σσ. 14 - 16, στ. 73).
- Κρ. ³. Ἡ Σούσα, Ἀρ. Κριάρη: Κρητικὰ Δημῶδη ᾄσματα, Χανιά 1901, σ. 99, στ. 47.
- Κρ. ⁴. Ἐμμ. Μ. Φραγκεσκάκη, Ἀριάδνη, ἤτοι συλλογὴ κρητικῶν ᾄσμάτων κ.λ.π., Ἀθῆναι 1889, σσ. 88 - 90.
- Κρ. ⁵. Δημ. Βουτετάκη, Τραγούδια Κρητικά, Χανιά, 1904, Τῆς Σούσας, σσ. 99 - 101, στ. 54.
- Κρ. ⁶. Τὸ τραγούδι τῆς Σουσάννας, περ. «Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος», Ρέθυμνον Κρήτης, Ἰούλιος 1933, τ. Θ', ἀρ. φύλλου 205, σ. 7, στ. 44.
- Κρ. ⁷. Σοφίας Καλοῦδη, Τὸ τραγούδι τῆς Σούσας, περ. «Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος», Ρέθυμνον Ἰανουάριος 1935, τ. ΙΑ', ἀρ. φύλλ. 242 σ. 7, στ. 63.
- Κρ. ⁸. Τῆς Σούσας, Edwig Lüdecke, Κρητικὰ τραγούδια, ΕΕΚΣ, Ἀθῆναι 1938, τ. Α', σ. 510, ἀρ. 11, στ. 47.
- Κρ. ⁹. Σοφίας Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ Λαοῦ, Ἀθῆναι 1938, σ. 24, στ. 44.
- Κρ. ¹⁰. G. Deville, De popularibus cantilenis apud recentiores Graecos, Paris 1866, pp. 52 - 54, στ. 43 (Creticum).
- Κρ. ¹¹. Emile Légrand, Chansons populaires Grecques (spécimen d'un recueil en préparation), Paris 1876. Chanson de Suzanne, pp. 22 - 28, στ. 77.
- Κρ. ¹². Ξεν. Κ. Ἀκογλοῦς, Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, περ. «Ἀρχεῖον Πόντου», τ. ΙΔ' (1949) σσ. 192 - 195, στ. 94.
- Κρ. ¹³. Ἀνέκδοτος ἐκ Σμύρνης⁸ ὑπὸ τουρκοκρητὸς ἐξ Ἡρακλείου ὀνόματι, Μεχμέτ Ἀλῆ Τσινάρ (Χατζῆ Ἀλῆ Μπεγάκη) καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Μουσταφᾶ Καραλάκη νῦν Babadali. Ἡ παραλλαγή εἶναι ἡ ἐκτενεστέρα ὄλων (στ. 184).
- Κρ. ¹⁴. Ἀνέκδ. ἡμετέρα ἐκ Κρητοῦ Λασηθίου, καθ' ὑπαγόρευσιν Μ. Μαμουνάκη, ἐτῶν 40, στ. 45.
- Κρ. ¹⁵. Ἀνέκδ. ἡμετέρα ἐκ Λασηθίου κατὰ συλλογὴν Μ. Μαμουνάκη στ. 64.
- Κρ. ¹⁶. Ἀνέκδοτος ἐν τῷ ΛΑ (ῦλη 2063) 1873, στ. 53.
- Κρ. ¹⁷. Ἀνέκδ. ἐν τῷ ΛΑ (χγφ. ἀρ. Π62Γ σ. 22 - 24). Συλλέκτρια Μ. Λιουδάκη, Σητεία 1938, στ. 74.
- Κρ. ¹⁸. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ (ῦλη 3028) 1872, στ. 37.
- Κρ. ¹⁹. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ (ῦλη τετρ. 249 σ. 32). Συλλ. Γ. Δημ. Λουλάκης, Βιάννος 1919, στ. 64.
- Κρ. ²⁰. Ἡ Σούσα, ανέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. Π62Γ σ. 129 - 132). Συλλ. Μαρία Λιουδάκη, Μεραμβέλλον 1938, στ. 54.
- Κρ. ²¹. Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, ανέκδ. ἐν τῷ ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. 60 - 25) ἐκ Βιάννου, στ. 48.

⁸) Τὴν παραλλαγὴν ταύτην εὐγενῶς παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς ὁ Μεταφραστὴς τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχεῖου Ἡρακλείου κ. Νικ. Σταυρινίδης, τὸν ὁποῖον ἐπίσης εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰς πληροφορίας περὶ τινῶν οὐσιωδῶν ζητημάτων τοῦ ᾄσματος, τῆς ἰδικῆς του ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος.

- Κρ. ²². Ἀνέκδ., ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 454 - 46). Συλλέκτης Δ. Λουλάκης, στ. 18.
- Κρ. ²³. Ἡ Σουσάννα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. Π61Α σ. 101 - 104). Συλλ. Μ. Λιουδάκη, Ἰναχώριον 1938, στ. 61.
- Κύζ. ¹ (Κύζικος). Ἡ Σούσα, ἀνέκδοτος ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 189 - 211 - 28). Συλλέκτης Μ. Φιλήντας στ. 34.
- Κύζ. ². Ἡ Σούσα ἀνέκδ., ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 54 - 33) στ. 63.
- Κύπ. ¹ (Κύπρος). Ξεν. Φαρμακίδου, Κύπρια Ἐπη, Λευκωσία 1926, σ. 107, ἀρ. 29, στ. 57 (τὸ αὐτὸ ἐν ΛΑ, τετρ. 368, σ. 113).
- Κύπ. ². Ὁ Σαραπαλῆς, Ξεν. Φαρμακίδου, Κύπρια Ἐπη, σ. 164, ἀρ. 48, στ. 70.
- Κῶς ¹. R. M. Dawkins, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων, περ. «Λαογραφία» ΙΓ', (1951), σ. 62, ἀρ. 21 (Κῶς), στ. 45.
- Κῶς ². Karl Dieterich: Sprache und Volksüberlieferungen der Südlichen Sporaden, Wien 1908, σ. 306, στ. 35 (Cos Chora).
- Λέσβ. ¹ (Λέσβος). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, περ. «Λεσβιακά», Δελτίον τῆ Ἑταιρίας Λεσβιακῶν Μελετῶν. Παν. Νικήτα, Τὸ Λεσβιακὸ Μηνολόγιο (Γενάρης - Ἀπρίλης) 1953, τ. Α'. τεύχος Α, σ. 173, στ. 51 (Ἀγιάσος Λέσβου).
- Λέσβ. ². Σπ. Ἀναγνωστοῦ: Λεσβιακά, ἤτοι συλλογὴ λαογραφικῶν περὶ Λέσβου πραγματειῶν, Ἀθῆναι 1903. Ἡ Σούσα, σ. 233, ἀρ. 11, στ. 10. Τὸ αὐτὸ ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 ἀρ. 30 (62 - 63, 13) Λέσβος Συκαμιά.
- Λέσβ. ³. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. T446A σ. 362). Συλλ. Δημ. Λουκᾶτος, Λέσβος Τελώνια, 1940, στ. 43.
- Λέσβ. ⁴. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (1446A σ. 80). Συλλ. Δ. Λουκᾶτος, Πέτρα Λέσβου, 1910, στ. 26.
- Λῆμν. (Λῆμνος). Τῆς Σούσας ἀνέκδ., ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (ἀρ. 1160A σ. 62 - 65) Συλλ. Γ. Μέγας, Λῆμνος Βαρος 1938, στ. 61.
- Μάν. (Μάνη). Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι, Ἀγ. Θέρον Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, τ. Α', Ἀθῆναι 1951, σ. 316, ἀρ. 361, στ. 38 (Ἐπιθ. Θέρον ἀνέκδ.).
- Νάξ. ¹ (Νάξος). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, (ῥηλ. 226) Βόθρων Νάξου, Συλλ. Π. Λεγάκης 1888, στ. 40.
- Νάξ. ². Τὸ Σουσανάκι, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (1459 σ. 53). Συλλ. Δ. Ζευγώλης, Ἀπειρανθός Νάξου 1928 (ὁμοίᾳ τῆ χγφ. ἀρ. 380, σ. 4 ἀρ. 5 ὑπὸ Γ. Στ. Ζευγώλη ἐν ΛΑ) στ. 74.
- Νάξ. ³. Τὸ Σουσανάκι, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1585 σ. 78) Συλλ. Δ. Οἰκονομίδης, Ἀπειρανθός 1934, στ. 25.
- Παξ. ¹ (Παξοί). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 689, 41 - 44, 22), Συλλ. Δένδιας, στ. 15.
- Παξ. ². Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 133 - 41 - 22). Δένδιας (ὁμοίον τῶ προηγουμένῳ κατὰ τοὺς 15 πρώτους στίχους) στ. 57.
- Πόντ. (Πόντος). Κ. Ἀλεξιάδου, Δημῶδη ᾄσματα Ἰνεπόλεως, περιοδ. «Ἀρχεῖον Πόντου», Τῆς Σούσας τὸ τραγούδι. τ. ΙΒ' (1946), σ. 153, ἀρ. 27, στ. 40
- Ρόδ. ¹. (Ρόδος). Παύλου Γνευτοῦ. Τραγούδια Δημοτικὰ τῆς Ρόδου, Ἀλεξάνδρεια 1926, σσ. 94 - 95, στ. 53.
- Ρόδ. ². Γερ. Δρακίδου, Ἡ Σούσα, Ροδιακά (Βραβεῖον Γλωσσικῆς Ἑταιρείας), Ἀθῆναι 1937, σσ. 44 - 45, στ. 57.

- Ρόδ. ³. Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (751 σ. 271), Συλλ. Κωνσταντινίδης, στ. 32.
- Ρόδ. ⁴. Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, ἐπ. 2, 3 (χγφ ἀρ. 1108α σ. 19·20), Συλλέκτρια Edwig Lüdecke, Ρόδος 1935, στ. 44.
- Σκόπ. (Σκόπελος). Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἀγγέλου συλλογὴ ΙΘ' (φάκελος ἀκριτικῶν, ὕλη 58), 10 Ἀπριλίου 1888, στ. 54.
- Σκ. ¹ (Σκῦρος). Νίκης Λ Πέρδικα, Σκῦρος, Ἀθῆναι 1940 τ. Α', σ. 181, ἀρ. 27, στ. 42.
- Σκ. ². Ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ ἀριθμὸς 1087, σ. 42 - 45, ἀρ. 12) Σκῦρος Εὐβοίας, Βασ. Φάβης 1903 - 1911, στ. 50.
- Σφζ. ¹ (Σφζόπολις). Κ. Δ. Παπαϊωαννίδου, Ἔσματα δημοτικὰ ἐκ Σφζοπόλεως, περ. «Λαογραφία», τ. Α', Ἀθῆναι, Μάρτιος 1910, σ. 633, ἀρ. 53, στ. 65.
- Σφζ. ². Ἀναγνώστου Παρασκευοπούλου, Τραγούδια Σφζοπολίτικα, περ. Θρακικά, (Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθῆναις Θρακικοῦ Κέντρου), τ. Γ', Ἀθῆναι 1932, σ. 285, ἀρ. 6, στ. 14.
- Τήν. (Τήνος). Ἡ Σούσα, ἀνέκδ. ἐν ΛΑ, Ἐπ. 2, 3 (χγφ. ἀρ. 1402, 12 σ. 9), Συλλ. Ἀ. Ἀδαμαντίου, Τήνος 1895, στ. 29.
- Χαλκ. (Χαλκιδική). Ἰωάννου Κ. Πέτση, Συλλογὴ ἀνεκδότων Δημοτικῶν ᾄσμάτων Μακεδονίας, Χαλκιδικῆς, Θράκης. Θεσσαλονίκη 1931, σ. 53, ἀρ. 66, στ. 34 (ἢ αὐτὴ καὶ ἐν σσ. 253 - 4 τοῦ Μακεδονικοῦ Ἡμερολογίου (1930), Τῆς Σούσας).
- Χίος ¹. The Folklore of Chios, by Philip P. Argenti, and J. Rose, Cambridge 1949, Ἡ Ρίμα τῆς Σούσας, vol. II, p 629, ἀρ. 2 (Serenades) στ. 56.
- Χίος ². Hubert Pernot, Rapport sur une mission scientifique en Turquie (Extrait des Nouvelles des Missions Scientifiques, vol. XI, pp. 117 - 242), Paris 1903, pp. 228 - 9 (Μετὰ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ). Ἡ ἴδια καὶ ἐν Études de Linguistique Néo - Hellénique vol. III, Textes et Lexicologie des Parlers de Chio τοῦ ἰδίου, Paris 1946, p. 146, ἀρ. 103, στ. 30.
- Χίος ³. Hubert Pernot, Rapport... pp. 230 - 2 ὁμοίως μετὰ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ. (Ἡ ἴδια ἐν Études de Linguistique... p. 107, ἀρ. 48).
- Χίος ⁴. Hubert Pernot, Études de Linguistique... vol. III, etc. Chanson de Suzanne. p. 109, num. 49, στ. 42.
- Χίος ⁵. Ἐνθ. ἄνωτ. p. 110, num. 50, (debut), στ. 18.
- Χίος ⁶. Ἐνθ. ἄνωτ. p. 111, num. 51, (debut), στ. 15.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος καταφαίνεται, τὸ ᾄσμα εἶναι κυρίως γνωστὸν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια ἢ καὶ πλησιοχώρους τῆς θαλάσσης περιοχᾶς⁹⁾, περισσότερο τοῦ Αἰγαίου ἢ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τὰς περισσοτέρας παραλλαγὰς — 23 ἐν ὅλῳ — ἔχομεν ἐκ Κρήτης. Ἐ-

⁹⁾ Ἡ γραῖα πρόσφυξ Χρυσάνθη Γ. Καρρά, ἐκ Μ. Ἀσίας, νῦν κάτοικος Ἡρακλείου, ἐπληροφόρησεν ἡμᾶς, ὅτι τὸ ᾄσμα εἶναι γνωστὸν καὶ προσφιλέστατον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἤκουε δὲ συχνάκις ᾄδόμενον καὶ ἐγνώριζε τοῦτο, ἀλλ' ἐκ τοῦ χρόνου ἀπέμαθε μέγα μέρος τοῦ ᾄσματος.

κτενεστέρα τῶν ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων παραλλαγῶν εἶναι ἢ Κρ. ¹⁰, μὲ στίχους 184, συντομωτέρα δὲ ἢ Λέσβ. ², στ. 10.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἄσματος εἶναι συνήθης καὶ προσφιλῆς εἰς τοὺς λαϊκοὺς στιχουργοὺς, ἀποτελεῖ δὲ τὸ θέμα πολλῶν δημοδῶν ποιητικῶν κειμένων ¹⁰. Ὡς συνήθως, περιγράφεται καὶ ἐνταῦθα ὁ ἄνομος ἔρως κόρης τινός, τὴν ὁποίαν φονεύει ὁ ἀνηλεὲς φρουρὸς τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς, ὁ ἀδελφός, ἵνα ἀποκηλιδωθῇ τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας. Ἡ Σουσάννα, ἡ ἥρωϊς τοῦ ἡμετέρου ἄσματος, Ἑλληνίς, ἐραῖται τοῦ Τούρκου Σαρῆ - Μπαχοῆ, ὑποθαλπομένη εἰς ἀνόμους μετὰ τούτου σχέσεις καὶ ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς (!). Ὁ ἀδελφὸς τῆς Σουσάννας, ὅστις ἀπουσιάζει εὐρισκόμενος χρόνους πολλοὺς « μὲ τοὺς κουρσάρους », μαθὼν τὰ τῆς « διτιπῶς ἀνόμου » ¹¹ διαγωγῆς τῆς ἀδελφῆς, ἐπιστρέφει καὶ κατόπιν δραματικῆς συζητήσεως φονεύει τὴν κόρην.

Πρὸς μὀρφωσιν πληρεστέρας ἀντιλήψεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἄσματος παραθέτομεν δύο χαρακτηριστικὰ παραλλαγὰς ¹², τὰς : 1) Ἰκαρ. καὶ 2) Κρ. ¹³.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΣΟΥΣΑΣ (ΣΩΣΑΝΝΗΣ) *

Ἀφουγκρασιῆτε νὰ σὰς ἴπῳ τῆς Σούσας τὸ τραγούδι,
ὁπού ἔχει νοῦ ν' ἀφουγκρασιῆ καὶ λογισμὸν ν' ἀκούση.
Ἡ Σούσα μας ἡ λυγερή, τοῦ Κάστρου τὸ γκαμάριν,
ἠγάπαν τὸν Σαριμπαλῆν, τ' ὁμορφο παληκάριν.
5 Ἡγάπαν τον κι' ἠγάπαν την χρόνους δεκατεσσάρους,
καὶ μὲς στοὺς δεκατέσσαρους ὄνειρον ὠνειρεύτη.
Στὴν κλίνη της ἐκάθισε, τὸ δάκρυν της σφουγγίζει,
ὁ κόρης της τήνε θωρεῖ κι' ἡ μάνα της τῆς λέει :

¹⁰) Πρβλ. τὸ ἄσμα τῆς « ἀδικοσκοτωμένης » (ἐν ΛΑ, Ἐπ., 3, 11), S. Baud - Bonny, pp. 220 - 226, ἐνθ. ἄνωτ. Ὁμοίως τὸ γνωστὸν ὡς ἄσμα τῆς « Περρονίας » ἢ « Ἀνδρονίκης » (ΛΑ, Ἐπ. 1, 23) καὶ Ph. Argenti - J. Rose, The Folklore of Chios, vol. II, p. 652, numb. 4, ἐν ἐν Περ. « Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος », Ρέθυμνον 1934, τ. 10ος, ἀρ. φύλλ. 223, σ. 7, κ.λ. Ὁ Baud - Bonny, ἐπίσης μνημονεύει (p. 295 ἐνθ. ἄνωτ.) καὶ ἄλλων ὁμοίων, πρὸς τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας ἄσματων, λέγων : « Les deux chansons de Théonitsa et de Katérinio sont tout à fait analogues à la rime cretoise de la Soussa ».

¹¹) Ἰδε Hubert Pernot, Études..., vol. III, p. 107.

¹²) Ἐν τῇ Ἰκ. παραλλαγῇ ἐπενέβημεν μόνον ἐκεῖ ὅπου ἦσαν ἀναγκαῖαι ὀρθογραφικαὶ τινες διορθώσεις, τῶν λοιπῶν διατηρηθέντων ὡς ἔχουν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Σταματιάδου, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἀλλοιώσωμεν τὸν γλωσσικὸν χαρακτῆρα τῆς παραλλαγῆς.

¹³) Ἐπ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά σ. 145, ἄσματα Ἰκαρίων.

- Εἶντά ἔχει τὸ Σουσάκι μου, καὶ κάθεται καὶ κλαίει ;
- 10 —"Ονειρο εἶδα, μάνα μου, κι' ὄνειρο θὰ παίρω,
τὸν ἀδερφό μου τὸ Στρατιῆ εἶδα ξεσπαθωμένο
ἦταν τὸ γιανελάκιν του σιὸ αἷμα βουτημένο,
[Τὰ πράσα πρᾶσολόγουν τα, τὰ σκόρδ(α) ἀνάργενά τα,
τὰ μαρουλάκια, τὰ πικρὰ ἠνάσπουν κι' ἔτρωγά τα,]
- 15 καὶ ἦρτεν εἰς τὸ σπίτι μας κι' ἔκοψε τὸ βυζίν μου.
—"Ονειρον εἶναι, γκόρη μου, κι' ἄφης το κι' ἄς περάση,
κι' ἐσένα τὸ ἀδέρφιν σου σιὰ ξένα θὰ (γ)ἐράση.
Πέφτ' ἡ Σουσά σιὴν κλίνη της, λίγο ὕπνο νὰ πάρη,
τσαλαμαλοῦν σιὴν πόρτα της, χτυποῦνε σιὴν αὐλήν της,
- 20 καὶ μὲ τὴν ὥραν τὴν πολλὴ πάλιν ξαναχτυποῦν την.
—Ποιὸς εἶσαι σύ, ὅπου χτυπᾶς τὴν πόρτα τέτοιαν ὥρα ;
μπὰς κι' εἶσαι τὸ ἀδέρφιν μου, ὅπου ἔλειπε σιὰ ξένα ;
—Σήκω, Σουσά μας, κι' ἄνοιξε, μὴν κάνεις πὼς κοιμᾶσαι,
κι' ἔχεις τὰ μάτια σ' ἀνοιχτὰ κι' ἐμένα συλλο(γ)ᾶσαι.
- 25 Σήκω, Σουσά μας, κι' ἄνοιξε, πὸν θᾶμπω νὰ πλαγιάσω
γιατ' εἶν' ὁ ὕπνος μου (γ)λυκὸς σιὴν κλίνη σου ἄπάνω.
Σηκώνεται κι' ἀνοίγει του μὲ τὰ γκαῦμένα χεῖλη,
ὁ νοῦς της ἐσαλεύτηκεν κι' ἐθάμπωσεν τὸ φῶς της.
—"Αμε, Σουσά, φέρε νερό, γιατί εἶμαι διψασμένος,
30 κι' ἀπὲ τὴν σιράτα τὴν πολλὴ εἶμαι ξερογκαῦμένος.
Παίρει γιαλένιον μαστραπᾶν καὶ πάει σὲ πηγάδιν,
γιὰ νὰ τοῦ σύρη τὸ νερὸν νὰ πιῇ τὸ παληκάριν.
Κεῖνος νερὸ (δ)ὲν ἤθελε, τὸν μαστραπᾶ (δ)ὲν πιάνει,
μόνο μὲ τ' ἄγριο ἔμιλεῖ, μὲ τὸ γκακὸ τῆς λέει :
- 35 —Ποιὸς εἶν' αὐτός, πὸν κείτεια σιὴν κλίνη σου ἄπάνω ;
—Κοιμᾶσαι γιὰ ἔνιφτος, γιὰ ξάμου φαίνεται σου ;
—Γιὰ δὲς τὴν τὴν παλιόστριγλα καὶ τὴ γεβεντισμένη,
ὄμπρὸς μὲ γκάνει γκεραιτᾶν καὶ πίσου πεζεβένκηνη.
—Μπὰς καὶ θαρρεῖς, πὼς πολεμῶ τὲς τέχνες τὲς δικές σου ;
- 40 Ἐπὸ τὸ χέριν τὴν ἄρπᾶ καὶ πᾶ' καὶ τῆς τὸν δείχνει,
ἐβγάξει τὸ σπαθάκιν του καὶ κόφτει τὸ βυζίν της.
Ἐπὸ τὸν πόνο τὸν πολὺ, πὸν εἶχε τὸ γκορμίν της,
τὸ σπίτιν ἔταράχτηκε, ἠνοιωσε τὸ πουλίν της.
Ἐφ' τὸ χεράκι παίρει τὴν κι' ὄμπρὸς του τὴν καθίζει,
45 γκανέλλα, μοσχοκάρουδο μασᾶ καὶ τὴν ἀχνίζει,
καὶ μὲ τὸ μαντηλάκιν του τὸ αἷμα της σφουγγίζει.
—"Αμε, Σούσα, σιῆς μάνας σου, νὰ γειάνης τὴν πληγὴ σου,
ἂν σοῦ (γ)υρέφουν καὶ πολλὰ, δίνει τα τὸ πουλίν σου,

- κι' ἂν σοῦ (γ)υρέφουν κι' ἑκατό, καὶ χίλια πεντακόσα.
 50 δίνει τα ὁ Σαρημπαλῆς, κι' ἄς εἶναι κι' ἄλλα τόσα.
 Βγαίν' ἡ Σουσά, παίρνει στρατίν, σιῆς μάνας της πηαίνει.
 —Γκατέβα, μάνα, κι' ἄνοιξε, πὸν σοῦ ἴφερα χαμπάρι,
 ἀφ' τὸν νιό σου τὸ Στρατιῆ, πού ἴαν μὲ τὶς κουρσάροι.
 Γκατέβηκε τῆς ἄνοιξε καὶ πάνω τήνε παίρνει.
- 55 —Γκόρη μου, ποιὸς σ' ἐβάρεσε κι' ἔκοψε τὸ βυζίν σου,
 ποῦ νὰ ἴχη τὴν κατάρρα μου πάντα σιὸ φυλακτάριν.
 —Ἀδέρφιν μ' ἐμαχαίρωσε κι' ἔγκαμε τόσο χάλιν,
 πὸν νὰ ἴχη τὴν κατάρρα σου πάντα σιὸ φυλακτάριν.
 Ἰφ' τὸ χεράκι παίρνει τὴν, καὶ τοῦ γιαιοῦ τὴν πάει.
- 60 —Γιατρέ, καὶ γιάτρεφέ μου το καὶ μένα τὸ παιδί μου
 θέλεις καὶ ἄσπρα, πάρε μου, πάρε καὶ τὴ ζωὴ μου
 κι' ἂν τοῦ (γ)υρέψης καὶ πολλὰ δίνει τα τὸ πουλίν μου,
 κι' ἂν τοῦ γ(ν)υρέψης κι' ἑκατό, καὶ χίλια πεντακόσα,
 δίνει τα ὁ Σαρημπαλῆς κι' ἄς εἶναι κι' ἄλλα τόσα.
- 65 Καὶ μὲ τὸ σιόμα ἔλεεν : «ἔ(γ)ὼ θὰ τὴν γιαιοῦ»,
 καὶ μὲ τὸ μάτιν ἦνευε τὸν τάφον της ν' ἀνοίξουν.
 Κ' ἡ γκόρη τὸ γκατάλα(β)ε, πὸς θὲ νὰ ἀποθάνη.
 —Ἀφικρασιῆτε νὰ σᾶς πῶ, ν' ἀφήκω καὶ γκατάρρα,
 ἀμῆτε νὰ μὲ θάψετε μὲς σιὴν Ἰγια Βαρβάρα,
- 70 ἐκεῖ πὸν θάβουν τὶς φτωχὲς καὶ τὶς ξενητεμένες,
 ἀκόμην καὶ τὶς λεύτερες, τὶς μαχαιοσοφαμένες.
 —Γκόρη μου, καλογκόρη μου, τί ροῦχα νὰ σοῦ βάλω ;
 θέλεις ἀφ' τὰ μεταξωτά, θέλεις τὰ (β)ελουθένια,
 θέλεις τὰ λινομέταξα, πού ἴχεις τὰ διπλω(μ)ένα,
- 75 θέλεις ἀπὸ τὸν κάουκα, πού ἴχει χιλιάδες ἄσπρα ;
 —(Δ)ὲ θέλω (ἔγ)ὼ (μ)εταξωτά, μήτε τὰ (β)ελουθένια,
 μήτε τὰ λινομέταξα, πού ἴχω τὰ διπλω(μ)ένα
 μὸν θέλω νὰ μὲ θάψετε μὲ ροῦχα ματω(μ)ένα,
 πὸν μου τὰ ματοκύλισε Παρασκευὴν ἡμέρα
- 80 καὶ θέλω νὰ μὲ θάψετε εἰς τὴν Ἰγια Βαρβάραν,
 ἐκεῖ πὸν θάβουν τὶς φτωχὲς καὶ τὶς ξενητεμένες,
 ἀκόμην καὶ τὶς λεύτερες, τὶς μαχαιοσοφαμένες.
 Μὸν πῆτε τοῦ Σαρημπαλῆ, πὸν εἶναι παληκάριν,
 νὰ γκάμη τὸ μνημοῦριν μου ἀπὸ μαργαριτάριν.
- 85 Νὰ πῆτε τοῦ Σαρημπαλῆ νὰ βάλῃ γκυπαρίσιν,
 νὰ γκάμη σιὸ μνημοῦριν μου μιὰν κρουσταλλένια βρούσιν.

Κρ.¹³.

- Μὰ ὁποῖος δὲν ἐγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ,
 νὰ τονὲ φᾶνε τὰ θεργιά, κι' ἡ θάλασσα, κι' ἡ ζήση.
 Ἐτσὰ κι' ἡ Σούσα, ἡ λυγερή, τοῦ Κρήτης ἡ κολώνα,
 ἐγάπα τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ, σιὰ πλούτη καὶ σιὰ φρόνια.
- 5 Ἐτσὰ ἡ Σούσα, ἡ λυγερή, τοῦ Κρήτης τὸ καμάρι,
 ἐγάπα τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ, ἄντρα νὰ τονὲ πάρη.
 Ἐτσὰ κι' ἡ Σούσα, ἡ λυγερή, τοῦ Κάστρου τὸ ντιλμπέρι,
 ἐγάπα τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ, νὰ τονὲ κάμη ταῖρι.
 Μιὰν ταχινὴ σηκώνεται, σιὴν κλίνη τζη καθίζει,
 10 καὶ μὲ τὸ μαντηλάκι τζη, τὰ μάθια τζη σφουγγίζει.
 Ἐτὴ μάνα τζη ἐφώνιαξε, σιὴν κλίνη τζη νὰ πάη,
 ζητᾷ ἄντὴ παρηγοριὰ τὸ πάθος τοῦ νὰ πάρη.
 Ἐτρεχαν καὶ τὰ μάθια τζη δάκρυα σὰν τὸ ρύζι,
 σιμώνει καὶ τὴνὲ φιλεῖ, ρωτᾷ ντι εἶντ' (α) ὀρίζει.
- 15 Ἐτὴ μάνα τζη τὴνὲ ρωτᾷ, ἡ μάνα τζη τοῦ λέει :
 — Εἶντὰ ἄχεις, Σουσάννακι μου, καὶ κάθεσαι καὶ κλαίεις ;
 — Μάνα μου, εἶδα ὄνειρο κακὸ καὶ σβολωμένο,
 πὼς ἦρθε τ' ἀδερφάκι μου, τ' ἀλαογοξωρισμένο,
 καὶ εἰς τὸ χέρι ἐβάστανε μαχαῖρι, ἀκονισμένο,
 20 κι' ἦτο τὸ γελεκάκιν του σιὸ αἷμα βουτηγμένο.
 — Ἄφης το, θυγατέρα μου σιὸ θιὸ παραδομένο,
 νὰ σοῦ τὸ βγάλη ἡ χάρη ντου καλὸ κι' εὐλοημένο.
 Μ' ἄφης το, θυγατέρα μου, κι' ὁ θιὸς εἶναι μέγας,
 νὰ σοῦ τὸ βγάλη σὲ καλό, ὅπως καὶ πρὸ τοῦ ἄλλος (sic)¹³.
- 25 Μ' ἄν πῆς γιὰ τ' ἀδερφάκι σου, σιὰ ξένα πὸν γυρίζει,
 γῆ τὰ θεργιά τὸ φάγασι, γῆ ἄλλη κιαυμιὰ τὸ ὀρίζει.
 Μιὰν Πέφτι ἄργά, μιὰν Κυριακὴ, τὸν εἶχε καλεσμένο¹⁴.

4 Φρόνια, φρόνησις.

7 Ντιλμπέρι, λέξ. Τουρκ., Dilber, ὠραία.

17 Σβολωμένος καὶ ἀσβολωμένος, ἐκ τοῦ σβολώνω, ἀσβολώνω (= τραυματί-
 ζω) ἢ λέξ. ἐνταῦθα κεῖται μεταφορικῶς, «ὄνειρο σβολωμένο» = κακότυχον,
 δυσσίωνον. Ἡ ἔκφρασις «κακὸς καὶ σβολωμένος» εἶναι συνήθης ἐν Κρήτη.

26 Ἰῆ = ἦ.

¹³) Τοῦ στίχου τούτου (Κρ.¹³, στ. 24) εἶναι ἀκατανόητον τὸ δεύτερον μέ-
 ρος, ὅπερ πιθανώτερον ἐτέθη, ἵνα ἐξυπηρετήσῃ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τὸ
 μέγας (στ. 23), ὡς συμβαίνει συνήθως, καθὼς θὰ ἴδωμεν.

¹⁴) Ἡ ἔκφρασις «μιὰ Πέφτι ἄργά, μιὰ Κυριακὴ» εἶναι τυπικὴ καὶ συνηθε-
 σιότης εἰς πολλὰ ἄσματα, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου καθ'

- γιατὶ νὰ τοῦ ἴπῃ τὸ ὄνειρο, ἀποῦχε θωρεμένο.
 Σηκώνει(αι) ὁ Σαλῆ - Μπαχοῆς στὸ σπίτι τζη καὶ πάει
 30 ῥοῖσκει τηνε τῆ λυγερὴ περιτάφια νὰ τοῦ κάνη.
 —"Αχι ἐδά, Σαλῆ - Μπαχοῆ, ὄνειρο, ποὺ τὸ εἶδα,
 θαροῶ, πῶς θὰ χωρίσωμε, δὲν ἔχω μπλιὸ ἐλπίδα.
 Ὅντι τὰ κουβεδιάζανε κι' ἐκάνα τὸ σοχπέι,
 πόρτα χιυπᾶ, καὶ κόβγουσι τότε τὸ μουχαπέτι.
 35 Ὁρα μεσάνυχιά ἴανε, τὴν πόρτα κουριαλοῦσα
 τὰ χέρια ποὺ τῆ σφάζανε καὶ ποὺ τὴν καταλοῦσα.
 —Σηκώσου δά, Σαλῆ - Μπαχοῆ, νὰ πάω νὰ τ' ἀνοίξω,
 γιὰτὶ θὰ νὰ ἴσαι ἀφορμὴ ν' ἀδικοθανατήσω.
 —Μὰ θέσε σύ, Σουσάννα μου, καὶ σβῆσε καὶ τὸ λύχνο,
 40 κι' ἄλλοῦ πᾶνε τὰ κούρταλα, κι' ἄλλοῦ πάει ὁ χτύπος¹⁵.
 Καὶ μὲ τὴν ὥρα τὴν πολλὴ ἐξανακουριαλοῦσα
 τὰ χέρια, ποὺ τῆ σφάζανε καί, ποὺ τὴν καταλοῦσα.
 —Σηκώσου δά, Σαλῆ - Μπαχοῆ, νὰ πάρης νὰ μισέψης,
 γιὰτ' ἄ(ν) σὲ ἴδῃ τ' ἀδέροφι μου, πολὺ θὰ μᾶς χολέψη¹⁶.
 45 —"Αμε, Σουσάννα μ', ἀνοίξε κι' ἐγὼ μένω στὴν κλίνη,
 γιὰτ' εἶν' ὁ ὕπνος μου βαρὺς, νὰ φύγω δὲν μ' ἀφήνει.
 Σηκώνεται ἡ λυγερὴ, νὰ πάη νὰ τ' ἀνοίξῃ,
 κι' ἀπὸ τὴν κλειδονότρουπα, νὰ πᾶ' νὰ σοντηρήξῃ.
 Ἄπῆτης ἐσοντήρηξε κι' εἶδε τὸν ἀδεοφό τζη.
 50 ἔ! γιὰ τὴν Παναγία τζη, κι' ἤρθεν ὁ θάνατός τση.
 Ἐπῆγ(ε) ἡ Σούσα κι' ἤνοιξε κι' εἶδε τὸν ἀδεοφό τζη,
 εἰτότεσας τὸ λόγιασε, πῶς ἤρθε ὁ θάνατός τση.
 —Καλῶς το, τ' ἀδεοφάκι μου, τ' ἀλαργοξωρισμένο,

30 Περιτάφια, λέξ. Τουρκ., perdah = στίλβωμα καὶ μτφρ. περιποίησης.

33 Σοχπέι, λέξ. Τουρκ., sohbet, συνδιάλεξις, συνομιλία, συναναστροφή.

34 Μουχαπέτι, λέξ. τουρκ., mehabet ἢ muhabet, ἀγάπη, φιλία, συνομιλία.

35 Κουριαλῶ > κούρταλον, κτυπῶ, κρούω τὴν θύραν.

36 Καταλῶ, καταστρέφω, ἀφανίζω, ἐνταῦθα, θανατώνω.

48 Σοντηρῶ καὶ συντηρῶ, παρατηρῶ.

49 Ἀπῆτης, λέξ. ἐν Κρήτ. (χρον. σύνδ.) ἀφ' οὔ, ὅταν.

ὄν συμβαίνει γεγονός τι ἢ ἐκτυλίσσονται πολλὰ ὁμοῦ γεγονότα (πρβλ. καὶ τὰς Κρ.¹ στ. 5, Κρ.¹⁶ στ. 5, Χίος³ στ. 7, κ.τ.λ. πρβλ. καὶ σημ. 17).

¹⁵) Ὁ στίχος εἶναι παροιμιώδης ἐν Κρήτῃ, ἐνταῦθα δὲ ἔχει προφανῶς τὴν ἔννοιαν: «ἠσύχασε, Σουσάννα, ὁ κτύπος εἰς τὴν θύραν δὲν ἀφορᾷ εἰς ἡμᾶς».

¹⁶) Τὸ χολέψει ἀνήκον εἰς ἐνεστώτα χολεύγω (ταράττω, φοβίζω, λυπῶ) ἐκ τοῦ χολή προφανῶς, ὡς ἄλλως τε καὶ τὰ ῥήματα χολικεύγομαι, χολικιάζομαι, χολιῶ.

- καὶ τοῦ νενές μου τὸ παιδί, τὸ πολυαγαπημένο,
 55 *κι' ἀπὸ τῆ σιράτα τὴν πολλὴ εἶναι ψιλοδρωμένο.*
 —*Βάλε μου, Σούσα μου, νερὸ καὶ διψασμένος εἶμαι,*
κι' ἀπὸ τῆ σιράτα τὴν πολλὴ μπαῖλντιομένος εἶμαι.
Γυαλένιο μαστραπᾶ ἔπηρε, νὰ πάη νὰ τοῦ βάλῃ,
κάτω ἔπὸν τὸ περβόλι τζη, κρουγιὸ ἔπὸν τὸ πηγάδι.
 60 *Γυαλένιο μαστραπᾶ ἔπηρε καὶ φαρφουρὸ ἄλυσίδι,*
πάει ἔπὸν τὸ πηγάδι τζη, κρουγιὸ νερὸ νὰ σύρῃ.
Βγαίνει ἀπάνω σιτὸν ὄντιά, καθίζει σιτὸ μεντέρι
σοντήριξε τοῦ κλίνης τοῦ τὸ ὄμορφο ταντέλι.
Τὴν ἀναπνοιάν του ἤκουσε σιτὴν κλίνη τζ' ἀποκάτω,
 65 *καὶ ξεσκεπάζει καὶ θωρεῖ, βλέπει τον καὶ κοιμᾶτο.*
Νὰ τοῦ μιλήσῃ <νιράπηκε>, νὰ τοῦ βαρῆ φοβᾶτο.
Πάει του ἢ Σούσα τὸ νερό· ἔκεινος νερὸ δὲ θέλει.
Μὲ τ' ἄγριο τὴν θωρεῖ, μὲ τὸ γλυκὺ τοῦ λέει :
 —*Σουσάννα, μπουρδελιὸ ἔνοιξες, γῆ ποῦρι φαίνεται μου,*
 70 *καὶ μὲ τὰ μάτια μου θωρῶ κι' ἀσκημοφαίνεται μου.*
Ποιὸς εἶναι, Σούσα λυγερό, σιτὴν κλίνη σου ἀποκάτω,
γῆ μπουρδελιὸ μου ἔκαμες κι' ἐγὼ δὲν ἤξερά το ;
 —*Νειρεύγες ἄδερφάκι μου, γῆ ποῦρι φαίνεται σου,*
μὴν πᾶ θαρρῆς, πὼς κάνω ἔγὼ τὶ τέχνες τὸ ἔδικές σου ;
 75 *Τὸ τορναλέτο σήκωσε καὶ δείχνει τζὴ τον κιόλα*
κι' ἢ μούρη τζη ἐγένηκε σὰν τὴν καρνάδα βιόλα.
 —*Μὴν πᾶ θαρρῆς παλιόσκροφα, πὼς ἤρθα ἔγὼ γιὰ σένα*
μονὸ ἔρθα γιὰ τὸν κύρη μου, τὴ μάνα πὸν μ' ἐγέννα.
Σέρνει τὸ χαντζεράκι του ἀπ' ἄργυρὸ φουκάρι,
 80 *ἔψηλά, ἔψηλά τὸ πέταξε καὶ σιτὴν καρδιάν τζη βάρη*
καὶ κόβγει τὸ βυζάκι τζη, ὡσὰν τὸ πορτοκάλι.

54 *Νενέ*, ἐκ τοῦ τουρκ. *nine*, μάμμη, εἰδικῶς δὲ ἐν Κρήτῃ σημαίνει καὶ τὴν μητέρα.

57 *Μπαῖλντιομένος*, καὶ ρήμ. *μπαῖλντίζω, μπαῖλντίζομαι*, (= καταπονοῦμαι), καταπεπονημένος.

60 *Φαρφουρί*, πορσελάνη· πιθανὸν ἐνταῦθα ὁ λαὸς νὰ συγχέῃ τοῦτο πρὸς τὸ «ἀσῆμι».

62 *Μεντέρι*, ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *minder*, στρώμα, χρησιμεῖον ὡς ἀνάκλιτρον ἐν δωματίῳ.

69 *Πούρι*, «πολυσήμαντον» μόριον ἐν Κρήτῃ, ἐνταῦθα μὲ τὴν σημασίαν τοῦ μήπως, ἄρά γε.

74 *Μὴ πᾶ θαρρεῖς*, μήπως νομίζεις;

75 *Τορναλέτο*, λέξ. ἰταλικὴ συνήθης ἐν Κρ., περικλίνιον.

76 *Καρνάδα*, λέξ. ἰταλ., κόκκινη. — *Βιόλα* = ἄνθος.

- Τῆ σκάλα ὄντε κατέβαινε τρία λόγια τοῦ λέει,
 σὰν τὸ καλάμι ἔτρευε, σὰν τὸ παιδί καὶ κλαίει :
 — Νὰ μοῦ τ' ἀξώση ὁ θιὸς λησιὲς νὰ σοῦ παιτήξουν,
 85 τὴν κεφαλὴ νὰ πάρουσι καὶ τὸ κορμί ν' ἀφήσουν.
 " Ἀμε, ἀδέρφι, σιὸ καλὸ κι' ἄφης με τὸ καημένο,
 κι' ἄς εἶναι τὸ κορμάκι μου σιὸ αἷμα βουτηγμένο.
 — " Ἀχι ! ὁ σκῦλος τᾶκαμα τῆ σημερονὴν ἡμέρα,
 καὶ σκότωσα τῆ Σούσα μας, τὴν ἄσπρη περισιτέρα.
 90 Ἐπίστηκεν ἡ κλίνη τζη, κι' ἐξύπνησ(ε) ὁ Μπαχοῆς τση.
 Μόσχους καὶ μοσχοκάρουδα πιάνει καὶ τὴν ἀχνίζει,
 καὶ μὲ τὸ μαντηλάκι του τὸ αἷμα τζη σφουγγίζει.
 — Καλά, καλὰ μὲ σφούγγιξε, κι' ἀπὸ τσι φώλησές μου,
 95 γιὰ νὰ γυρίσω νὰ σοῦ πῶ τσι παραπονεσές μου.
 Μὰ ἔγω πεθάνω θέλω δά, μὰ ἔγω θὰ μπῶ σιὸν " Ἀδη·
 μὰ σὸν θὰ φάης καὶ θὰ πιῆς καὶ θ' (ἀ) ἀγαπήσης ἄλλη.
 — Μὴ μοῦ τὸ λές, Σουσιάννα μου, ἐσὺ πὼς θὰ πεθάνης·
 γιαι' εἶμαι (ἐ) ἔγω λιγόνυχος καὶ θὰ μὲ κουζουλάνης.
 100 Μὰ ποῦ θὰ βρῶ, Σουσιάννα μου, ἀγάπη σὰν κι' ἐσένα,
 ἀπὸν μοῦ δίνεις τὸ φιλι γλυκά, καμαρωμένα.
 Μὰ ποῦ θὰ βρῶ, Σουσιάννα μου, ἀγάπη ν' ἀγαπήσω,
 νὰ μοῦ τὸ δίνῃ τὸ φιλί, χωρὶς νὰ τὸ ζητήσω.
 " Ἀμε, Σουσιάννα, σιου γιαιτροῦ, νὰ γιάνῃ τὴν πληγὴ σου,
 105 ἄν πᾶνε χίλια κι' ἑκατὸ δίνει τα τὸ πουλί σου.
 " Ἀν πᾶνε χίλια κι' ἑκατό, ἄν πᾶν καὶ δυὸ χιλιάδες,
 δίνει τα ὁ Σαλῆ - Μπαχοῆς, δὲν κάνει χωρατάδες.
 Σηκώνεται ἡ λυγερὴ σισῆ μάνας τση καὶ πάει·
 τὸ αἷμα ἔκανε πηλὰ εἰς τὰ τσαρσά, πὸν πάει.
 110 — Πρόβαλε, μάνα, πρόβαλε, νὰ ἔδῃς ἓνα χαμπέρι,
 ἀπὸ τὸ γιό σου, τὸ Γιαννιό, πού 'ναι σιὰ πάνω μέρος.
 Ἐ μάνα τζη νὰ τὴνὲ ἔδῃ, σέρονει φωνὴ περίσσα,
 μηλιὲς ξεπατωθήκανε, ἔλιες καὶ κυπαρίσσα.
 — Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε ἐιούτανὰ τὰ τέλη,
 115 πὸν νὰ τονὲ σκοτώση ὁ θιὸς, ἄν εἶναι καὶ κοπέλι.
 Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε ἐιούτανὰ τὰ χάλη,

94 Φώλησες καὶ φήλιωσες καὶ φηλιωσές, πιθανὸν ἐκ τοῦ φηλιάζω. Ἡ λέξις φώλησες κατ' ἀναγραμματισμὸν ἐκ τοῦ φήλιωσες, ὅπερ ἐκ τοῦ διαλεκτ. φηλί (θηλίον), σημαίνει τὰς κλειδώσεις τοῦ σώματος.

99 Λιγόνυχος < λιγοψυχῶ (= ἀνυπομονῶ), ἀνυπόμονος.

109 Τσαρσί, ἐκ τοῦ τουρκ. Çarşı, ἀγορὰ ἄνωθεν κεκαλυμμένη.

- πὸν νὰ τονὲ σκοτώση ὁ θιός, ἄν εἶν' καὶ παληκάρι.
 — Ὁ ἀδελφός μου, ὁ Γιαννακῆς, ἀπὸν ἔν' στὰ πάνω μέρη,
 ἐκεινοσὰς μοῦ τᾶκαμε μὲ τὸ δεξί του χέρι.
- 120 — Ἄς ἔχη τὴν κατάρρα μου, ἄν εἶναι καὶ παιδί μου,
 πάλι κι' ἄν εἶναι φόματα, ἄς ἔχη τὴν εὐχή μου.
 Ὁ κύρης τση νὰ τηνὲ δῆ, σέρνει φωνὴ μεγάλη,
 μηλιὲς ξεπατωθήκανε, ἔλιες καὶ οἱ πλατάνοι.
 Κουκλώνεται ἡ μάνα τζη καὶ στοῦ γιατροῦ πηγαίνει
- 125 σιὴν πόρτα, ὄντὲν ἤμπαινε, ἤπεσε λιγωμένη.
 Πιάνουν τη, ξελιγώνουν τη, ρωτοῦν τη, εἶντα θέλει.
 — Ἡ Σούσα μου βαρῆστηκε, εἶπε μου, πὼς σὲ θέλει.
 Παίρνει ὁ γιατρός τὰ γιατρικὰ στοῦ Σούσας καὶ πηγαίνει
 σιὴν κλίνη τζη ἐκάθισε, ρωτᾶ ντη, εἶντα θέλει.
- 130 — Γιατρέ, καὶ γιάτρεψέ μου τη κι' ἐμένα τὴν πληγή μου,
 κι' ἄν πᾶνε χίλια κι' ἑκατὸ δίνει τα ὁ Μπαχοῆς μου.
 Ἄν πᾶνε χίλια κι' ἑκατὸ κι' ἄν πᾶν καὶ δυὸ χιλιάδες,
 δίνει τα τὸ ταιράκι μου, δὲ κάνει χωρατάδες.
 Μὰ ὁ γιατρός νὰ τηνὲ δῆ, τὰ χεῖλια ντου δαγκάνει,
- 135 τ' ἀφεντακιοῦ τζη φώνιαξε σιὴν πόρτα καὶ τοῦ κάνει :
 — Σταθῆτε ἔδὰ νὰ σᾶσε ἔπῳ τὴ ντρέτα τὴν ἀλήθεια,
 φόματα δὲν χρειάζονται, μουδὲ καὶ παραμύθια.
 Λόγια, πὸν δὲ χρειάζονται, λόγια, πὸν δὲ λογοῦνε,
 καὶ στοῦ θανάτου τοὶ πληγὲς βοτάνια δὲ χωροῦνε,
- 140 μῆτε γιατροὶ γιατρεύγουνε, μῆτ' ἄγιοι βοηθοῦνε¹⁷.
 Νά τονε (ἄ) πέξω σιὴν καρδιά, ἐμπόρου νὰ τὴ γειάνω,
 μὰ εἶναι μὲς στὰ σωθικὰ καὶ τὶ μπορὰ σοῦ κάμω.
 Ἄπῆτης ἤκουσ' ἔτσιδὰ ἀφήνει βασιγέτι :

124 Κουκλώνεται, ἐπὶ γυναικῶν, καλύπτει τὴν κεφαλὴν μὲ τὸ «τσεμπέρι», εἶδος ἐπικεφαλίου μανδηλίου ἐν Κρήτῃ.

135 Ἀφεντάκι καὶ ἀφέντης, πατήρ. — Καὶ τοῦ κάνει = καὶ τοῦ λέει.

136 Ντρέτος, θηλ. ντρέτα καὶ ντρέτη, εὐθεία.

141 Νάτο νε = ἄν ἦτο.

142 Τὶ μπορὰ... = «τὶ μπορῶ νὰ κάμω», δὲν δύναμαι νὰ σὲ βοηθήσω.

143 Βασιγέτι, λέξ. τουρκ., vasiyet, ἐντολή, παραγγελία, τελευταία θέλησις διαθήκη.

¹⁷) Τὸ δίστιχον εἶναι κοινότατον καὶ παροιμιῶδες εἰς τὸν λαὸν (ἴδε, προ-
 χείρως, Ἐλ.π. Μελαίνης, Κρητικὴν Μέλισσαν, ἐν Ἀθήναις 1888 ἔκδ. Β',
 σ. 22, καὶ Γ. Ταρσοῦλη, Μωραϊτικὰ τραγούδια, Κορώνης καὶ Μεθώνης,
 Ἀθήναι 1944, σ. 150 κ.λ.π.).

- Μάνα μου, μὴ μὲ θάψετε μέσα στὸ βιλαγέτι.
 145 Δὲν θέλω νὰ μὲ θάψετε εἰς τὴν Ἁγιά - Τριάδα
 μὰ θέλω νὰ μὲ θάψετε εἰς τὴν Ἁγιά - Βαοβάρα,
 ἐκειά, πὸν θάφτουν τὸ ὄμορφες, τὸ ἄδικοσκοτωμένες,
 κι' αὐτὲς τοὶ συνορόνυφες, τοὶ ἄροραβωνιασμένες
 γιατί(ι) ἤμουν ὄμορφη κι' ἐγώ, κι' ἀπὸ τοὶ παινεμένες,
 150 κι' ἀπὸ τοὶ συνορόνυφες, τὸ ἄδικοσκοτωμένες.
 Ἄμε, μάνα μου, φέρε μου κι' ἐμένα τὸ Μπαχοῦ μου
 γιατί δὲν εἶναι ψόματα, πὼς θὰ νὰ βγῆ ἡ ψυχὴ μου.
 Κουκλώνεται ἡ μάνα τζη καὶ τοῦ Μπαχοῦ τζη πάει.
 Καὶ τὸ Μπαχοῦ νὰ τονὲ βροῦ σισῆ Σούσας τονὲ πάει.
 155 —Ἐλα Μπαχοῦ μου μάθια μου νὰ σφιχταγκαλιαστοῦμε,
 γιατί δὲν εἶναι ψόματα, πὼς θὰ ξεχωριστοῦμε.
 Ἐλα ἐδὰ Σαλῆ - Μπαχοῦ, ὡς εἶσαι παληκάρι,
 νὰ χτίσης τὸ μεζάρι μου μὲ τὸ μαρογαριάρι,
 νὰ χτίσης στὸ μεζάρι μου μιὰν κρουσταλλένια βρούση,
 160 ἀπὸ ἄχει πόνο στὴν καρδιά νὰ πιῆ νὰ μὴ μιλήση.
 —Μὴ μοῦ τὸ λές, Σουσάννα μου, ἐσὺ πὼς θὰ πεθάνης,
 γιατί εἶμαι ἄγὼ λιγόψυχος καὶ θὰ μὲ κουζουλάνης.
 Ἐκείνη τὴν ὥρα κι' εἶπέ το, πιάνει καὶ τὴν πιστόλα,
 στὸ μπέτη του τὴν κούμπησε, μὰ ἤπαιξέν τη κιόλα.
 165 Σὰν εἶδε τὸ Σαλῆ - Μπαχοῦ ἢ Σούσα κι' ἀποθαίνει,
 ἐγύρισε σισῆ μάνας τση κι' αὐτὰ τὰ λόγια λέει :
 —Τὸ βασιγέτι, ποῦκαμα, τὸ χάλασα καὶ μόνο
 νὰ μὴ μὲ θάψης, μάνα μου, εἰς τὴν Ἁγιά - Τριάδα,
 μόν' ἄκεῖ, πὸν θάψουν τὸ Μπαχοῦ εἰς τὴν δεξιάν του μπάντα.
 170 Τόσο ἐξημέρωνε κι' ἐγάρνιζεν ἡ ἡμέρα,
 ἐψυχομάχειε ἡ λυγεροῦ τοῦ Κάστρου ἢ περισιτέρα.
 Σιμά, σιμά τὰ βάλανε τὰ ἄσορτα κορμιὰ ντως,
 γιὰ νὰ λυγίζον τοὶ καρδιὲς ἀπὸ τὰ βάσανά ντως.
 Ἐκειά, πὸν θάψανε τὸ νιὸ ἐβγῆκε κυπαρίσσι,
 175 κι' ἐκειά, πὸν θάψανε τὴ νιὰ ἐβγῆκε καλαμιῶνας.
 Κάθε πρωῖ, κάθε βραδὺ καὶ κάθε νιὸ φεγγάρι,

144 Βιλαγέτι, λέξ. τουρκ., vilayet, νομός, νομαρχία ὑπὸ τὸν Βαλῆν (νο-
 μάρχην).

158 Μεζάρι, λέξ. τουρκ., Mézar, τάφος, καὶ κατ' ἐπέκτασιν, νεκροταφεῖον.

163 Κι' εἶπε το, ὁ σύνδ. καὶ κεῖται ἐνταῦθα χρονικῶς, «μόλις τὸ εἶπε».

164 Μπέτης, λέξ. συνήθης ἐν Κρ., στήθος.

170 Γαρνίζει ἢ ἡμέρα = χαράσσει, ξημερώνει.

172 Ἄσορτος, ἀτυχής.

ἔσκυφτεν ὁ κυπάρισσος κι' ἐφίλειε τὸ καλάμι.
 Κάθε Σαββάτο, Κυριακὴ καὶ κάθε μπαϊράμι,
 ἔσκυφτεν ὁ κυπάρισσος κι' ἐφίλειε τὸ καλάμι.
 180 Ἔνας παπὰς ἐπέρασε κι' εἶδεν τα κι' ἐφιλιοῦντο.
 Τὰ γένεια του ἔπιασε σφιχτὰ κι' ἤρχισε νὰ φωνιάζει:
 — Ἄμὰν Ἀλλάχ, γειτόνοι μου, ἄμὰν Ἀλλάχ παιδιὰ μου,
 τοῦτα τὰ ξένα, τὰ ὀρφανά, τὰ πολυαγαπημένα,
 ὡς ἐφιλιοῦντο ζωντανά, φιλιοῦντ' ἀποθαμένα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κειμένων εἶναι καταφανεῖς αἱ οὔσιώδεις καὶ ἔπουσιώδεις ὁμοιότητες καὶ διαφοραὶ τῶν δύο παραλλαγῶν, ὡς καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐξ ἄλλων ἄσμάτων παρεισφρουσάντων στοιχείων, τὰ ὅποια δημιουργοῦν τοσαύτας δυσχερείας εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς στιχουργικῆς ἱκανότητος τοῦ ποιητοῦ - ριμαδόρου τοῦ ἄσματος καὶ τὴν γνῶσιν τῶν γεγονότων. Οὔσιώδης διαφορὰ μεταξὺ Ἰκ. καὶ Κρ.¹⁸ εἶναι τὸ εἰς 12, ἐν ὄλῳ, παραλλαγὰς περιεχόμενον ἐπεισόδιον τῆς αὐτοκτονίας τοῦ ἔραστοῦ τῆς Σουσάννας. Εἰδικῶς περὶ τῆς Κρ.¹⁸, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ παραλλαγή αὕτη — ὡς ἄλλως τε καὶ αἱ ὑπόλοιποι παραλλαγὰι — ἔχει ὀλίγας τὰς αἰσθητικὰς ἀρετάς, ἀπεραντολογίαν καὶ πλῆθος παρεισάκτων στίχων, πολλάκις ἀκατανοήτων. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς πρώτης παραλλαγῆς ἐποίησεν ἄτεχνον στιχούργημα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολλοὶ τυπικοὶ τῆς δημῶδους ἡμῶν ποιήσεως στίχοι νὰ δώσουν τὴν χάριν τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀληθείας, ἣτις χαρακτηρίζει ἀρκετὰ δημῶδη κείμενα.

Τὰ ἐκάστοτε διαφέροντα στοιχεῖα καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ἄσματος προβλήματα θέλομεν ἐξετάσει, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀναλύσωμεν τὰς παραλλαγὰς εἰς τὰ μέρη ἐξ ὧν αὗται ἀπαρτίζονται.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Α΄. Εἰσαγωγή περὶ τοῦ ἔρωτος τῆς Σουσάννας πρὸς τὸν Σαρῆ - Μπαχρῆ. Ἡ μακροχρόνιος τοῦ ἀδελφοῦ τῆς κόρης ἀπουσία.

1. Τυπικὴ¹⁸ πρόσκλησις τοῦ ποιητοῦ ἢ ἀφηγητοῦ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ἢ ἀναγνώστας, διὰ νὰ ἀκροασθοῦν οὔτοι τὰ περὶ τοῦ ἔρωτος. Περιγράφεται ὕστερον ὁ ἔρωτος τῆς κόρης πρὸς τὸν Σ. Μπαχρῆν καὶ ἐξαίρονται αἱ ἀρεταὶ αὐτῆς.

¹⁸) Συνήθης εἰς τὰς ρίμας:

Πρωῖ - πρωῖ μὲ τῆ δροσιὰ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,

ἀκούσατέ μου νὰ σὰς ἴπῳ τῆς Σούσας τὸ τραγοῦδι. (Χίος¹ στ. 1 - 2)

(Ἴδε περὶ τοῦ διστίχου, ὡς τυπικοῦ ἐν τῇ δημῶδει ποιήσει, ἰδιαίτατα δὲ εἰς τὰς ρίμας, Στ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία...κ.λ., σ. 85).

2. Συμβουλαὶ ἀποτρεπτικαὶ — ἐνίοτε καὶ ἀφορισμοὶ — εἰς μέλλοντας νὰ ἀγαπήσωσι. (Φέρεται ὡς παράδειγμα ὁ ἄτυχος ἔρωτος τῆς ἠρωίδος).

3. Ὁ ποιητὴς προσφωνεῖ τὴν ἠρωίδα τοῦ ἄσματος διὰ περιγραφῶν τῶν ἀρετῶν τῆς κόρης καὶ τοῦ μεγάλου αὐτῆς ἔρωτος¹⁹.

4. Ἀπλῆ μνεῖα τοῦ ἔρωτος ἄνευ τυπικῶν στίχων ἢ ἄλλων τινῶν.

5. Μακροχρόνιος τοῦ ἀδελφοῦ ἀπουσία.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Β'. Τὸ ὄνειρον καὶ αἱ κακαὶ προαισθήσεις τῆς Σουσάννας περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τιμωρίας αὐτῆς.

1. Ἡ κόρη ὀδύρεται ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τοῦ τρομεροῦ ὄνειρου ἢ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν κακῶν προαισθήσεων.

2. Ἡ μήτηρ, ὁ πατήρ ἢ καὶ τις ἄλλος μεσολαβοῦν καὶ καθησυχάζουν τὴν κόρην.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Γ'. Ὁ ἀδελφὸς ἐπιστρέφει καὶ φονεύει τὴν κόρην. Ἐμφανίζεται νῦν καὶ ὁ Τοῦρκος ἔραστής.

1. Ὁ ἀδελφὸς κρούει κατὰ τὸ μεσονύκτιον²⁰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ ἔρασταὶ εὐρίσκονται.

2. Ὁ ἔραστής στέλλει τὴν Σουσάννα νὰ ἀνοίξη τὴν θύραν, προτιμῶν αὐτὸς τὴν ἠδεϊαν ἐπὶ τῆς κλίνης ἀνάπαυσιν. Ἡ κόρη κατατρομάσσει πρὸ τοῦ ἀγρίων διαθέσεων ἀδελφοῦ.

3. Οὗτος (ὁ ἀδελφὸς) προφασίζεται, ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἔχει ἀνάγκην ὕδατος, ἵνα δροσισθῇ. Ὁ ἴδιος, ἐν τέλει, ἀποκαλύπτει²¹ τοὺς ἀληθεῖς

¹⁹⁾ *Μωρὴ Σουσάνα λυγερή, ἔπὸν τὸ ψηλὸ τοιμπέρι,
π' ἀγάπας τὸ Σαρῆ Μπαχορὴ νὰ τονὲ κάμης ταῖρι.
Μωρὴ Σουσάνα λυγερή, τὸ ἡ χώρας ἢ κολῶνα,
π' ἀγάπας τὸ Σαρῆ Μπαχορῆ στὰ κάλλη καὶ στὰ χνόδια.*

5 *Μωρὴ Σουσάνα λυγερή, τὸ ἡ Χώρας τὸ καμάρι,
π' ἀγάπας τὸ Σαρῆ Μπαχορῆ τ' ὁμορφο παλληκάρι. (Κρ.¹⁴, στ. 1 - 6)*

(ψηλὸ τοιμπέρι = «ψηλό, ἀρχοντικὸ τζάκι», ἢ ὑπαγορεύσασα. Χνόδια, πρβλ. στ. 4. Κρ.¹³).

²⁰⁾ Πολλαὶ τῶν παραλλαγῶν ἀναφέρουν ἄλλας ὥρας ἐμφανίσεως τοῦ ἀδελφοῦ, π. χ. Καθ' ἣν ὥραν ἀφηγεῖτο τὸ ὄνειρον καὶ ἐξέφραζε τὰς ἀνησυχίας τῆς ἢ Σουσάννα. (Ἄρκ., Γύθ., Εὔβ.³, Κέρκ., Κρ.⁶, Λέοβ.¹, Λέοβ.⁴, Μάν., Νάξ.⁸, Ρόδ.³, Τήν.). Ἄλλαι «Μιὰ Πέφτ' ἀργά», ἢ «Σάββατο», ἢ «Κυριακή», (Ἄντικθ., Κάμπ., Κρήν., Κρ.², Κρ.⁸, Κρ.¹⁸, Κρ.²⁰, Κρ.²¹, Κύπ.², Σωζ.¹, Χαλκ.). Καὶ τέλος αἱ διάφοροι ἄλλαι (Θρ.⁹, Ἰκαρ., Καππ., Κεφ.², Κορ., Κρ.⁹, Κρ.¹², Κρ.¹⁶, Κρ.¹⁹, Κρ.²², Κρ.²³, Κύζ.², Λῆμν., Παξ.², Ρόδ.¹) τοποθετοῦν εἰς ἄλλος ὥρας τὴν ἀφιξίν τούτου.

²¹⁾ Ἐνίοτε αἶρει τὸ περικλίνιον, «το ρ να λέ το», καὶ δεικνύει (ὁ ἀδελφὸς)

αὐτοῦ σκοπούς. Ἡ κόρη προβάλλει ἐκάστοτε διαφόρους²² δικαιολογίας.

4. Ὁ ἀδελφὸς πεπεισμένος πλέον, περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑπονοιῶν του καὶ τῶν διαδόσεων, τραυματίζει²³ θανασίμως τὴν Σουσάνναν.

5. Ὁ ἐραστὴς ἀφυπνίζεται ἐκ τοῦ γενομένου θορύβου καὶ προσφέρει ὑπηρεσίας εἰς τὴν ψυχορραγοῦσαν ἐρωμένην αὐτοῦ.

6. Ὁ ἴδιος διαθέτει τὰ ὑπάρχοντά του διὰ τὴν θεραπείαν τῆς κόρης.

7. Οἱ γονεῖς τῆς κόρης ἐμφανίζονται νῦν τεταραγμένοι ἐκ τοῦ ἀπροόπτου γεγονότος. Ἐνίστε προστρέχουν εἰς τὸν ἰατρόν, διὰ τῆς μητρὸς μόνης ἢ τοῦ πατρὸς μόνου.

8. Ἡ κόρη προσιρέχει εἰς τὸν ἰατρόν ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως οὐδενός.

9. Ὁ ἰατρὸς δηλοῖ, ὅτι ἡ πληγὴ, «ἀδερφομαχαιριά», εἶναι ἀνίατος καὶ ἡ κόρη καταδεδικασμένη εἰς θάνατον²⁴.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Δ'. Ἡ κόρη δίδει τὰς τελευταίας αὐτῆς παραγγελίας.

τὸν ἐραστὴν βαρέως κοιμώμενον ὑπὸ τὴν κλίνην (Ἀντικθ., Ἰκ., Κρ.¹, Κρ.², Κρ.⁵, Κρ.¹¹, Κρ.¹⁸, Κρ.¹⁸, Κρ.²⁰, Κρ.²¹, Κρ.²⁸, Νάξ³, Παξ.³). Ἡ κόρη προφασίζεται, ὅτι πρόκειται περὶ ξένου ἀρρώστου ἔχοντος ἀνάγκην περιθάψεως:

*Μουσαφιρέος μοῦλαχε κι' εἶναι κι' ἀρρωστημένος,
λίγο τζορμπᾶ πὸν τοῦψησα δὲν ἤφαγ' ὁ καημένος.* (Κρ.¹⁷, στ. 35-36)

Οἱ αὐτοὶ στίχοι καὶ ἐν Ρόδ.³ στ. 34 - 35, Ρόδ.³ στ. 17 - 18.

²²⁾ Περὶ φιλοξενουμένου (σημ. 21), περὶ διαδόσεων,

*Ἄκου τὸ ἀδερφάκι μου λόγια, πὸν μοῦ τὰ λέει,
ὅτι τοῦ ποῦνε οἱ ὀχτροὶ κάθεται καὶ πιστεύει.* (Κρ.¹⁶, στ. 27 - 28)

ἢ καὶ περὶ τινος ἄλλου.

²³⁾ Ὁ τραυματισμὸς περιγράφεται διὰ δύο κοινοτάτων, ἐν τῇ δημῶδει ποιήσει, στίχων ἀπαντώντων εἰς πλείστα ᾄσματα, ἐξ ὧν πολλὰ Ἀκριτικὰ (Γ. Ν. Πολίτου, Ἀκριτικὰ ᾄσματα. Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ, Περ. Λαογραφία, τ. Α', Ἀθῆναι 1909, σ. 266, στ. 21. Τοῦ ἰδίου, Ἐκλογαί... Ἀθῆναι 1932 (ἔκδ. Γ') σ. 98, στ. 221 εἰς τὸ ᾄσμα τῆς Λιογέννητης κ.λ.). Τῶν στίχων τούτων ἡ προέλευσις εἶναι προφανῶς ἀρχαιοτάτη. Εἶναι δ' οὗτοι:

*Βγάζει τὸ μαχαιράκι ντου ἀπ' ἀργυρὸ φονκάρι —
στὰ στήθη τζης τὸ κούμπησε καὶ στήν καρδιάν τζης βάρη.*
(Κρ.¹⁷, στ. 41)

²⁴⁾ Ἡ Κρ.¹⁷ ὁμιλεῖ περὶ μυστικῆς συμφωνίας τοῦ ἀδελφοῦ - φονέως καὶ τοῦ ἰατροῦ, ὅπως ἐπισπεύση — ὁ τελευταῖος — τὸν θάνατον τῆς κόρης, ἐνῶ ἄλλαι (Κρ.¹⁸, στ. 88 - 89, Λέσβ.³, στ. 34 κ.έξ., Θρ.¹ ὅπου συμφύρονται τὰ πρόσωπα τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ ἐραστοῦ εἰς τὸ μέρος Γ⁶ τῆς παραλλαγῆς) ὁμιλοῦν, ἀντιθέτως, περὶ προθυμίας τοῦ ἀδελφοῦ - φονέως, ὅπως θεραπευθῆ (!) ἡ κόρη.

1. Συζητεῖ μὲ τὴν μητέρα, ἵνα μεταφέρει αὕτη (ἢ μήτηρ) τὰς τελευταίας παραγγελίας τῆς Σουσάννας πρὸς τὸν ἔραστήν.

2. Συζητεῖ, ἀπ' εὐθείας, μετὰ τοῦ Σ. Μπαχοῦ (ἔραστοῦ) ἐκφράζουσα τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως ταφῆ ἐν ὠραιότατῳ μνήματι.

3. Ὅμιλεῖ περὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα ἐπιθυμεῖ ἐν τῇ ταφῇ.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ Ε'. Περιγράφεται ἐνταῦθα τὸ κάλλος τῆς κόρης καὶ ἐκφράζεται ὁ κοινὸς περὶ τούτου θαυμασμός.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΣΤ'. Ἡ αὐτοκτονία²⁵ τοῦ ἔραστοῦ.

1. Περιγράφεται ἀπλῶς ὁ θάνατος αὐτοῦ.

2. Οἱ ἔρασταὶ συνθάπτονται. Περιγράφεται ὁ τάφος αὐτῶν.

Ἐπιθέτομεν νῦν πίνακα τῶν μερῶν ἐκάστης τῶν παραλλαγῶν, τοῦτο μὲν, διὰ τὴν διάκρισιν τῶν ἀρτιωτέρων, τοῦτο δέ, διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἐκ τοῦ ἐγγύς ἐντύπωσιν τοῦ πλούτου καὶ τῆς ποικιλίας τῶν στοιχείων, ἅτινα τὸ ἄσμα ἀπέκτησε ἑξαπλούμενον ἀνὰ τοὺς διαφόρους Ἑλληνικοὺς τόπους.

Π Ι Ν Α Κ Σ Β.

Παραστατικὸς τῶν μερῶν, ἐκάστης τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος.

- Ἄντικθ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Σ1, Σ2.
 Ἄργ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ8, Γ9, Δ1.
 Ἄρχ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Δ2.
 Γύθ. : Α1, Α5, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Δ1, Ε, Σ1.
 Δωδεκ. : Α1, Α4, Α5.
 Εὔβ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ1, Δ3, Ε.
 Εὔβ.² : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5.
 Εὔβ.³ : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7.
 Εὔβ.⁴ : Α4, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ8, Γ9, Δ1.
 Θρ.¹ : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Δ1.
 Θρ.² : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4.
 Θρ.³ : Α1, Β1, Β2, Γ*, Γ3, Γ4, Γ6, Δ2.
 Ἰκ. : Α1, Β1, Β2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ, Δ1, Δ3.
 Καπ. : Α1, Α5, Β1, Β2, Γ1, Γ4.

²⁵) Ἡ Γύθ. (στ. 31 - 33) ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἀδελφὸς φονεύει καὶ τὸν ἔραστήν:

...Τὸ ἴδιο μαχαῖρι τράβηξε ἀπὸ τὸ αὐτὸ φηκάρι
καὶ σκότωσε καὶ τὸ Σαρήμπεη, ποῦ ἦτον παληκάρι.

- Κάρπ. : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Δ.
- Κέρκ. : A1, B1, B2, Γ1, Γ4, Γ6, Δ1.
- Κεφ.¹ : A4, A5, B1, Γ4.
- Κεφ.² : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9.
- Κορ. : A4, A5, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ2.
- Κρήν. : A4, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9.
- Κρ.¹ : A2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9, Δ1, E, ς.
- Κρ.² : A2, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
- Κρ.³ : A2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ7, Γ9, E, ς.
- Κρ.⁵ : A2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ7, Γ9, E, ς.
- Κρ.⁶ : A1, B1, Γ1, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ8, Γ9, Δ.
- Κρ.⁷ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9, Δ.
- Κρ.⁸ : A2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ7, Δ.
- Κρ.⁹ : A4, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
- Κρ.¹⁰ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ1.
- Κρ.¹¹ : A1, A2, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
- Κρ.¹² : A1, A5, B1, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Δ3, E, ς1, ς2.
- Κρ.¹³ : A2, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1, Δ2, ς1, ς2.
- Κρ.¹⁴ : A1, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Δ2.
- Κρ.¹⁵ : A3, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1, ς1, ς2.
- Κρ.¹⁶ : A1, Γ*, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
- Κρ.¹⁷ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ8, Γ9, Δ1.
- Κρ.¹⁸ : A1, B, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ7.
- Κρ.¹⁹ : A2, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
- Κρ.²⁰ : A2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
- Κρ.²¹ : A1, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ9, Δ.
- Κρ.²² : A4, B1, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4.
- Κρ.²³ : A2, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7.
- Κύζ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4.
- Κύζ.² : A1, A5, B1, Γ*, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ2.
- Κύπ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9.
- Κύπ.² : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ2.
- Κῶς¹ : A1, B1, B2, Γ1, Γ4, Γ7, Γ8, Γ9, Δ.
- Κῶς² : A4, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7.
- Λέσβ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ, ς1, ς2.
- Λέσβ.² : Γ1, Γ4, Δ1, Δ2.
- Λέσβ.³ : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ8, Γ9, Δ.

- Λέσβ.⁴ : A4, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ6, Γ7.
 Λῆμν. : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Μάν. : A1, A5, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, E, ς1, ς2.
 Νάξ.¹ : A4, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ9, Δ2.
 Νάξ.² : A4, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9, Δ, ς1, ς2.
 Νάξ.³ : A4, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ9.
 Παξ.¹ : A4, A5, B1, B2.
 Παξ.² : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ7, Γ9.
 Πόντ. : A1, B1, B2, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6.
 Ρόδ.¹ : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Ρόδ.² : A4, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ8, Γ9, Δ.
 Ρόδ.³ : B1, B2, Γ1, Γ2, Γ4, Γ5, Γ6, Γ9, Δ.
 Ρόδ.⁴ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9.
 Σκόπ. : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Σκ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Δ.
 Σκ.² : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Σωζ.¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ1.
 Σωζ.² : A1, A5, B1, B2.
 Τῆν. : A4, B1, Γ1, Γ3, Γ4, E, ς1.
 Χαλκ. : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Χίος¹ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Γ9, Δ.
 Χίος² : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2, Γ3.
 Χίος³ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Δ.
 Χίος⁴ : A1, B1, B2, Γ1, Γ3, Γ4, Γ5, Γ6, Γ7, Δ.
 Χίος⁵ : A1, A5, B1, B2, Γ1, Γ2.
 Χίος⁶ : A1, A5, B1, B2.

Ἐκ τῶν Κρητικῶν παραλλαγῶν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὴν Κρ.⁴ Ἐπίσης ἡ Κρ.²² εἶναι ἀτελεστάτη, ἀναμειγνύουσα τὰ ποιητικὰ μὲ πεζὰ στοιχεῖα, ἐπτάλη δὲ ἐκ Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Γ. Δουλιγάκη, τότε στρατιώτου. Ὡς Γ* θεωροῦμεν ἓν μοτίβον ξένον καὶ ἄσχετον πρὸς τὸ ᾄσμα²⁶, ὑφ' οὗ περιγράφεται συνάντησις τῆς κόρης καὶ τοῦ ἐραστοῦ, ἐξφορομένης τῆς πρώτης ἐκ «λουτροῦ» καὶ τοῦ δευτέρου ἐκ «κουρείου». Ξένον καὶ ἄσχετον εἶναι καὶ τὸ παρεμβαλλόμενον μεταξὺ τῶν Α² — Β¹ τῆς Νάξ.³, ὅπου λέγεται, ὅτι ἡ κόρη :

*ἐπούλησε τὸν ἄντρα της σὲ τούρκικο παζάρι,
 νὰ πάρῃ τὸ ρηγόπουλο τ' ὁμορφο παλληκάρι.*

Τοιαῦτα ὑπάρχουν πολλὰ ἐν τῷ ᾄσματι τῆς Σουσάννας, δυσχεραίνοντα

²⁶) Περὶ τούτου καὶ ἄλλων ἀσχετῶν πρὸς τὸ ᾄσμα στίχων γενήσεται κατωτέρω λόγος.

τὴν ἀποκατάστασιν καὶ κατανόησιν αὐτοῦ. Ὡς ἀνωτέραν, ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς θεωρουμένην, κρίνομεν τὴν καὶ ἐκτενεστέραν ὄλων Κρ.¹², ἣτις ὅμως φέρει καθαρὰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ τουρκοκρητικοῦ στοιχείου, ὑφ' οὗ μετεφέρθη εἰς Τουρκίαν, ὅπου δὲν ἀποκλείεται νὰ λάβῃ οὕτω νέαν ἐξάπλωσιν τὸ ᾄσμα, ἂν μὴ ἔχη ἤδη λάβει. Καὶ ἡ παραλλαγὴ ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη τῆς συνήθους εἰς τὰς ρίμας μακρολογίας, τῆς ἄνευ τέχνης συνδέσεως τῶν μερῶν, τῆς ἀναγκαστικῆς ρίμας κ.λ. Τέλος πολλὰ μοτίβα συγχέονται πρὸς ἄλλα ἐν ταῖς παραλλαγαῖς καὶ ἀπαιτεῖται κόπος πολὺς διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκάστης.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ, ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΑΛΛΑ ΟΥΣΙΩΔΗ
ΠΕΡΙ ΤΟ ΑΣΜΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Ὁ καθορισμὸς τοῦ τόπου, ἐξ οὗ πρῶτον ἐδόθη ἐν εὐρέως διαδομένον δημῶδες ᾄσμα, εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων μελημάτων τοῦ ἐρευνητοῦ, ὅστις πολλάκις συναντᾷ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τὴν λύσιν τοῦ οὐσιώδους τούτου προβλήματος. Εὐτυχῶς τοιαῦται δυσχέρειαι δὲν ὑφίστανται εἰς τὴν μετὰ βεβαιότητος τοποθέτησιν, ἂν μὴ τῆς πρώτης, τοῦλάχιστον τῶν ἀρχικῶν παραλλαγῶν τοῦ παρόντος ᾄσματος τῆς Σουσάννας. Αὗται, ἀσφαλῶς, προέρχονται ἐκ Κρήτης — καὶ τὸ πιθανώτερον ἐκ τοῦ «Κάστρου» (Ἡρακλείου). Τὴν μαρτυρίαν ταύτην λαμβάνομεν καί, ἐκ τοῦ κειμένου μιᾶς Κρητικῆς παραλλαγῆς τοῦ ᾄσματος, τῆς Κρ.¹³, ἣτις ἄρχεται διὰ τῶν στίχων :

*Κάθε πωρονὸ μὲ τὴ δροσιὰ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,
ἀφουκρασιῆτε νὰ σᾶς πῶ τὸ Κρητικὸ τραγοῦδι.*

Ἐνδείξεις τοιαύτας ἔχομεν καὶ εἰς τοὺς στίχους, ἔνθα περιγράφονται οἱ ἥρωες καί, σὺν τοῖς ἄλλοις, δηλοῦται ὁ τόπος των π. χ.

Ἡ Σούσα ἦταν ὄμορφη, τῆς Κρήτης τὸ καμίρι. (Ἄργος)

καὶ :

*Ἡ Σούσα ἦτανε ὄμορφη, ἦταν καὶ παινεμένη
κι' ἠγάπα τὸ Σαρήμπεη, τῆς Κρήτης τὸ λεβέντη. (Ἄρκαδία)*

Τοὺς στίχους τούτους φέρουν ἕτεροι 38, ἐκ τῶν 78, παραλλαγαί. Ἐκ τῶν ἄλλων αἱ 22 παραλλάσσουν τὴν λέξιν «Κρήτη» μὲ τὴν λέξιν «Κάστρο». Π. χ. :

Τοῦ Κάστρου ἦταν λυγερό, τοῦ Κάστρου ἡ κοπέλλα.

Κάστρο δέ, ὡς γνωστόν, ὠνομάζετο²⁷ ἤδη ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν

²⁷) Ἴδε Στ. Ξανθοουδίδου, Χάνδαξ — Ἡράκλειον, ἱστορικά σημειώματα, Ἡράκλειον 1927, σ. 29. Ν. Β. Τωμαδάκη, Κρήτη = Χάνδαξ = Ἡράκλειον ἐν ΕΕΒΣ, τ. 21 (1951) σσ. 235 - 237. Μ. Γ. Παρλσμᾶ, Τοπωνυμικαὶ περιπέτειαι τοῦ Ἡρακλείου, περ. «Κρητικὰ Χρονικά» τ. Η' (1954), σσ. 273 - 286. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης κατὰ

χρόνων τὸ σημερινὸν Ἡρακλείον τῆς Κρήτης. Ἐκτὸς ὅμως τῶν λέξεων «Κρήτης» καὶ «Κάστρου» ἐνίοτε ἄλλα διάφορα ὀνόματα ἀναφέρονται ὡς τόποι καταγωγῆς τῶν ἠρώων. Π. χ.

Κρ.¹⁴ : τῆς χώρας ἡ κολώνα.

Κρ.¹⁹ : τῆς χώρας τὸ γκιουζέρι.

Θρ.¹ : τῆς Ρόδου τὸ κανάρι.

Εὔβ.⁴ : τῆς Κούμης τὸ καμάρι.

Κύπ.¹ : τῆς Τζύπρου τὸ καμάρι.

Κύπ.² : τῆς πόλης τὸ φανάρι.

Νάξ.³ : τῆς Σύρας τὸ καμάρι.

Παξ.¹ : Ἡ Σούσα ἦταν ἔμορφη στὸ Κάστιρι τοῦ Ντερμπάνη²⁸.

Χίος¹ : Φραγκιάς καμάρι.

Χίος³, Χίος⁵ : Βενεθκιᾶς κανάρι.

Χίος⁴, Χίος⁶ : Καναριᾶς κανάρι.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὴν λέξ. *χώρα* (Κρ.¹⁴, Κρ.¹⁹) εἶναι γνωστόν, ὅτι οὕτως ὀνομάζουσαν τὴν πόλιν οἱ μακρὰν ταύτης εὐρισκόμενοι ἀγρόται, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς Κρήτην προκειμένου περὶ τοῦ Ἡρακλείου, ὥστε καὶ ἡ λέξ. *χώρα* θεωρητέα *Κάστιρον* - Ἡρακλείον²⁹. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ ἄλλα, ταῦτα εἶναι τοσοῦτον μεμονωμένα καὶ ἀσαφῆ (πρὸ βλ. *Πόλης φανάρι*, τὸ *Κάστιρι τοῦ Ντερμπάνη*, *Φραγκιάς*, *Βενεθκιᾶς*, *Καναριᾶς* κ. λ.) πρὸ τῶν συνηθέσιτα ἀπαντώντων *Κάστιρο*, *Κρήτη*. ὥστε δὲν χρήζουσι περαιτέρω λόγου. Ὅτι δὲ τὸ ἄσμα προέρχεται ἐκ Κρήτης μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὰς ἀρτιωτέρας καὶ περισσοτέρας παραλλαγὰς, αἵτινες συνελέγησαν εἰς τὴν Νῆσον. Δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τοῦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πολλὰς παραλλαγὰς ἄλλων τό-

τοῦς αἰ. Η'—ΙΓ' καὶ ὁ τίτλος τοῦ προκαθημένου αὐτῆς, ΕΕΒΣ τ. 21 (1951) σσ. 95 - 97.

²⁸) Ὁ στίχος εἶναι ἀκατανόητος. Πιθανὸν παρεφθάρη ἐκ τοῦ:

Ἡ Σούσα ἦταν λυγρὴ τοῦ Κάστρου τὸ ντερμπάνι

(πρὸ βλ. Κρ.¹⁸, στ. 7 κ. ἄ.) ὅπου ἡ λέξ. *ντερμπάνι* δύναται νὰ σημαίνει μεταφορικῶς τὸν πρῶτον, τὸν διακεκριμένον ἐν τινι τόπῳ (Derban λέξ. τουρκ. = θυρωρός).

²⁹) Δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τοῦτο οἱ στίχοι:

Σήκω, Σαρημπαλάκι μου, σήκω νὰ πᾶς στὸ Κάστιρο,

γιατ' ἦρθε τ' ἀδερφάκι μου, τὸ νοῦ μου θὰ τὸν χάσω.

Σήκω, Σαρημπαλάκι μου, σήκω νὰ πᾶς σιτὴ χώρα,

γιατ' ἦρθε τ' ἀδερφάκι μου καὶ τί θὰ γίνω τῶρα. (Εὔβ.¹ στ. 17)

Καὶ οἱ:

Ὅποιος καὶ δὲν ἐγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ,

σιτὴ χώρα, στὸ Βαλιέ - Τζαμί νὰ πᾶ νὰ προσκυνήσῃ (Κρ.²⁰)

(Πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Βαλιδέ - Τζαμί).

πων, ἐκτὸς τῆς Κρήτης, ἐπιζῆ καθαρῶς τὸ Κρητικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα. Ἐξ ἄλλου, ἀφοῦ πρόκειται περὶ ᾄσματος ἀναφερομένου εἰς γεγονότα συμβάντα ἐν Κρήτῃ, καὶ δὴ ἐν Ἡρακλείῳ, φυσικώτερον εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο προελθὸν ἐκ τῆς νήσου ταύτης, ἐνθα ἐποιοῦντο καὶ ποιοῦνται εἰς μέγα πλῆθος τὰ τοιούτου εἴδους ᾄσματα⁸⁰. Διὰ τὸν λόγον δὲ ὅτι τὸ ᾄσμα εἶναι κυρίως γνωστὸν εἰς τὴν μέσην καὶ ἀνατολικὴν Κρήτην καὶ ὁ μῦθος του ἀναφέρεται εἰς τὸ Ἡράκλειον, δέον νὰ θεωρήσωμεν ὡς προελθοῦσαν τὴν πρώτην παραλλαγὴν του ἐκ τῆς περιοχῆς τούτου. Ὡς Κρητικὸν δέχονται τὸ ᾄσμα καὶ οἱ σπουδαιότεροι ὑπομνηματισταὶ⁸¹ αὐτοῦ.

Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ᾄσματος. Περὶ τὸ οὔσιῶδες τοῦτο πρόβλημα ἠσχολήθησαν δύο σπουδαῖοι ξένοι μελετηταὶ τῶν Ἑλληνικῶν λαϊκῶν μνημείων τοῦ λόγου, οἱ Γάλλοι Legrand καὶ Pernot, τῶν ὁποίων οἱ ὑπομνηματισμοὶ εἰς τὸ ᾄσμα τῆς Σουσάννας εἶναι λίαν διαφωτιστικοί⁸².

Ὁ Pernot⁸³, λαμβάνει τὴν μαρτυρίαν τῆς χρονολογήσεως ἐκ τοῦ Legrand⁸⁴, συμφωνεῖ δὲ δεχθεὶς ταύτην ἀβασανίστως καὶ προσθέσας ὁρισμένα τινὰ συμπληρωματικά. Ἐν τούτοις εἰς εἰδικὴν περὶ τοῦ ᾄσματος μελέτην, οἷα ἢ παροῦσα, ἐν ἣ προβάλλονται οὔσιῶδη καὶ ἐπουσιῶδη αὐτοῦ προβλήματα καὶ ἐπιχειρεῖται ἢ, ὅσον ἔνεστιν, λύσις αὐτῶν, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐλέγξωμεν πᾶν ὅτι, ὡς μαρτυρία, δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς ὠφέλιμα συμπεράσματα.

Ὁ Legrand τοποθετεῖ⁸⁵, βάσει στοιχείων, τὴν γένεσιν τοῦ ᾄσματος εἰς τὸ μεταξὺ δευτέρας καὶ τρίτης δεκαετίας τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 17^{ου} αἰ. διάστημα (1669 - 1679). Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὀφείλει, καθὼς λέγει⁸⁶ εἰς μίαν ὅλως διόλου τυχαίαν ἀνακάλυψιν του ἐν Βάρονα τῷ 1875. Ἐκεῖ εὔρε μίαν ἔκδοσιν⁸⁷, ἐκ τῶν σπανίων, τῆς *Εὐμορφῆς Βοσκοπούλας*⁸⁸, εἰς τὸ περιθώριον ἑνὸς ἐξωφύλλου τῆς ὁποίας ἀ-

⁸⁰) Κυριακίδης, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 90 καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, Οἱ ποιητάρηδες στὴν Κρήτη καὶ στὴν Κύπρο, περ. «Λαογραφία» τ. ΙΕ (1954) κ. ἄ.

⁸¹) Ὁ Legrand, (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 22), Ὁ Pernot, (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 146), Ὁ Βρετὸς (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 37), Ὁ Deville (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 54), Ὁ Κυριακίδης (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 87) κ. ἄ.

⁸²) Ἴδε σημ. 6, βιβλιογραφίαν τοῦ ᾄσματος.

⁸³) Études de Linguistique.. p. 107.

⁸⁴) Chansons Pop...pp. 22 - 23.

⁸⁵) Αὐτόθι, σ. 22.

⁸⁶) Αὐτόθι.

⁸⁷) Δὲν λέγει ποίαν.

⁸⁸) Διὸ τὴν περὶ τούτου βιβλιογραφίαν ἴδε Κ. Θ. Δημαρᾶ, Σημείωμα γιὰ τὴ «Βοσκοπούλα», περ. Τετράδιο Δεύτερο, Ἀθῆναι 1945, σ. 81.

νέγνωσεν τοὺς κατωτέρω στίχους, μὲ τὴν διατηρουμένην καὶ ἐνταῦθα ὀρθογραφίαν, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν ἀμάθειαν τοῦ σημειώσαντος αὐτούς. Εἶναι δ' οὗτοι :

*Ἄρχωντες καὶ ἀρχόντισες ὅλοι μικροὶ μεγάλη
ἐλάτε νὰ γρυκίσειται τῆς σούσας τὸ τραγούδη*

Κάτωθεν δὲ τούτων εὐρέθη γεγραμμένη, δις ἐπαναλαμβανομένη, ἡ χρονολογία «1679 νοεμβρίου 24...»⁸⁹.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Legrand εἶναι σπουδαιότατη, ὡς βοηθοῦσα εἰς τὴν λύσιν ἐνὸς οὐσιώδους προβλήματος τοῦ ἔσματος. Σπανίως μελετητῆς δημώδους ποιητικοῦ κειμένου ἐπιτυγχάνει τὴν τοσοῦτον ἀκριβῆ χρονολόγησιν αὐτοῦ βάσει τοιούτων δεδομένων. Ἀπομένει ἡ ζήτησις τῆς ἐκδόσεως ἐκείνης τῆς «Βοσκοπούλας», ἐπὶ τῆς ὁποίας φέρεται γεγραμμένον τὸ δίστιχον μετὰ τῆς χρονολογίας, καὶ ἡ ταύτισις αὐτῆς πρὸς τινὰ τῶν γνωστῶν, μέχρι τοῦ 1679, ἐκδόσεων τοῦ ποιήματος, διὰ νὰ ἔχουν ἀπόλυτον κῦρος τὰ ὑπὸ τοῦ Legrand μαρτυρούμενα καὶ νὰ θεωρῆται ἐντελῶς λυθὲν τὸ ζήτημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ ἔσματος.

Αἱ γνωσταὶ μέχρι τοῦ ἔτους τούτου (1679) ἐκδόσεις τῆς «Βοσκοπούλας» εἶναι τρεῖς⁴⁰.

Ἡ πρώτη ἐγένετο τῷ 1627 ἐν Ἑνετίᾳ⁴¹ τὸ μόνον δὲ γνωστὸν ἀντίτυπον αὐτῆς φυλάσσεται εἰς τὴν Biblioteca Angelica τῆς Ρώμης (00.4.76). Ἡ δευτέρα ἐκδοσις τῆς «Βοσκοπούλας» ἐγένετο τῷ 1638 ἐν Ἑνετίᾳ⁴² διασώζεται δὲ καὶ αὕτη εἰς ἓν μόνον ἀντίτυπον φυλασσόμενον εἰς τὴν Bibliothèque Nationale de Paris (Y554).

Τὴν τρίτην ἐκδοσιν τοῦ ποιήματος ὁ Legrand ἀγνοεῖ, ἐγένετο δὲ τῷ 1666 καὶ διασώζεται εἰς ἓν ἐπίσης ἀντίτυπον, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην (ΝΦ* 520,8). Ἐτερον ἀντίτυπον τῶν τριῶν αὐτῶν γνωστῶν ἐκδόσεων ἢ ἑτέρας τινὸς μέχρι τοῦ 1679 δὲν εὐρέθη εἰσέτι· ἐνῶ ἡ τετάρτη⁴³ ἐκδοσις ἐγένετο πολὺ ἀργότερον, τῷ 1699. Τῶν τριῶν πρώτων ἐκδόσεων τὰς φωτοτυπίας ἠρעυνήσαμεν⁴⁴, ἀλλ'

⁸⁹) Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 22.

⁴⁰) Ἰδε σημείωμα Κ. Δημαρᾶ, (σημ. 38).

⁴¹) Ἰδε Ἐμ. Legrand, Bibliographie Hellénique. Des ouvrages publiés par des Grecs Au dix - septième siècle. Tome premier, Paris 1894, p. 253, num. 173, Ἡ Βοσκοπούλα ἢ εὐμορφη, οὕτως ὀνομασμένη... Νικολοῦ Δρυμητινοῦ, ἐνετίησιν ,αχκζ'.

⁴²) Legrand, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 395, ἀρ. 273.

⁴³) Legrand, Bibliographie.. tom. III, (1903) p. 76, num. 687.

⁴⁴) Διὰ τοῦ κ. Μ. Μανοῦσακα, ὅστις ἐτοιμάζει κριτικὴν ἐκδοσιν τῆς Βοσκοπούλας. Διὰ τὴν βοήθειαν ταύτην εὐχαριστοῦμεν θερμῶς.

οὐδὲν ἐν αὐταῖς εὐρέθη σχετικὸν μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Legrand. Εἶναι βεβαίως μεγάλης ἀπορίας ἄξιον τὸ ὅτι ὁ Legrand οὐδένα ποιεῖται λόγον, ἐν τῇ Bibliographie Hellénique του, περὶ ἐκδόσεώς τινος ἢ ἀντιτύπου τῆς «Βοσκοπούλας», ὑπ' αὐτοῦ εὐρεθέντος καὶ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος. Εἶναι ὅμως λίαν πιθανὸν νὰ ἀπωλέσθῃ εἴτε τὸ βιβλίον, πρὶν ἢ ἀποδελτιωθῇ, εἴτε καὶ τὸ δελτίον, ἐν μέσῳ ἑκατοντιᾶδων τοιούτων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσημειώθησαν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἔκδοσιν ἐκείνην διὰ τὴν Bibliographie Hellénique. Δυστυχῶς ἡ κατασκόλευσις τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Legrand ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου⁴⁵ δὲν ἐπιτρέπει νὰ ζητήσωμεν μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἔκδοσιν μὲ τὴν πολύτιμον διὰ τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας χρονολογίαν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀγνοοῦμεν τοὺς λόγους, ἔνεκα τῶν ὁποίων δημιουργοῦνται αἱ δυσχέρειαι αὐταί, δὲν μένει ἢ νὰ δεχθῶμεν τὴν πληροφορίαν μὲ σχετικὴν ἀπλῶς ἐπιφύλαξιν, ἣτις θὰ ἀρθῇ τότε μόνον, ὅταν σαφέστερα στοιχεῖα καὶ ἐκ πραγμάτων ἐπαληθευόμενα ἐξαφανίσουν πᾶν ἔχνος ἀμφιβολίας διὰ τὴν οὕτω ἐπιτυγχανομένην χρονολόγησιν τοῦ ἄσματος. Τὸ κῦρος ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἀξιοπιστία τοῦ μεγάλου Νεοελληνιστοῦ, τοσαῦτα παρασχόντος εἰς τὸ πεδίου τοῦτο τῆς ἐπιστήμης, παρεμποδίζει ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νὰ χαρακτηρίσωμεν ἀνακριβεῖς τὰς τόσον εὐπροσβλήτους σχετικὰς εἰδήσεις του. Ἄλλως τε καὶ ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν εἰδήσεων αὐτῶν ἡ γένεσις τοῦ ἄσματος τοποθετεῖται εἰς τὸν αὐτόν, περίπου, χρόνον κατόπιν ἐπιστημονικῶς δικαιολογουμένων ὑπολογισμῶν. Διότι ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ μῦθος ἀναφέρεται εἰς γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἱστορικῶς θεωρούμενα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβοῦν πρὸ τοῦ 1669, ἔχομεν ὡς *terminus post quem* τὸ ἔτος τοῦτο. Ἄλλὰ ἄσμα μακροσκελὲς καὶ ἀναφερόμενον εἰς ἓν τοπικόν, ἐντὸς περιορισμένου χώρου, γεγονός, ὡς τὸ ἡμέτερον, φυσικὸν εἶναι νὰ μὴν ἐξηπλώθῃ ἀμέσως. Καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ἐποχῆς δὲν ἦσαν τοσοῦτον ἐπιδεκτικαὶ ραγδαίας ἐξαπλώσεως μιᾶς ρίμας. Ἄλλως τε τὰ ποιήματα τοῦ εἴδους τούτου — αἱ ρίμαι — ἔχουν ἀνάγκην ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος διὰ νὰ διαδοθοῦν «ἐκφυλιζόμενα εἰς δημῶδη ἄσματα ἀπὸ στενῶς τοπικὰ προσωπικῆς ποιήσεως δημιουργήματα»⁴⁶. Πάντως ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰ. φαίνεται νὰ εἶναι γνωστὸν εἰς ὁλόκληρον τὸ Αἰγαῖον ἀφοῦ ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ τῷ 1865⁴⁷ καὶ τῷ 1866 ὑπὸ τοῦ Deville εἰς Παρισίους⁴⁸, ἀμφότεραι δὲ αἱ παραλλαγαι

⁴⁵) Τὴν πληροφορίαν ἐπίσης ὀφείλομεν εἰς τὸν κ. Μανούσσαν.

⁴⁶) Ἴδε Κυριακίδην, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 88.

⁴⁷) Ἴδε ἄνωτέρω εἰς πίνακα παραλλαγῶν τὴν Ἀντιθ.

⁴⁸) Ἴδε ἄνωτέρω τὴν παραλλ. Κρ.¹⁰.

αὐταὶ (Ἀντικθ., Κρ.⁴⁹) δὲν συνελέγησαν προφανῶς ἐν Κρήτῃ ἀπ' ὅπου προέρχεται τὸ ἄσμα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνδυαζόμενον μὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Legrand, ὅτι κατέχει 4 παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῷ 1875⁴⁹ φανερώνει ὅτι τοῦτο ἦτο λίαν διαδεδομένον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς — διὰ τὴν ἔλλειψιν συλλογῶν — ἂν τὸ ἄσμα ἦτο τοσοῦτον γνωστὸν καὶ πρὸ τοῦ 1800. Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ ἐκ Κρήτης εἰς τὸν Πόντον, τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοὺς Παξοὺς τοῦ Ἰονίου, τὸ πλῆθος τῶν παραλλαγῶν, ἡ ποικιλία καὶ αἱ ἀλλοιώσεις εἰς τὴν μορφήν των, αἱ πολλαὶ ἐξ ἄλλων ἄσμάτων ἐπιδράσεις κ.λ.π., δὲν εἶναι γεγονότα τὰ ὅποια συμβαίνουν συνήθως ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ στιγμῇ, ἀλλὰ ἀπαιτοῦν ἀρκετὰς δεκάτας ἐτῶν, πολλάκις δὲ καὶ αἰῶνας. Οὕτω εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 1669 — terminus post quem — μέχρι τοῦ 1800 — χρόνος καθ' ὃν τὸ ἄσμα θεωρεῖται λίαν διαδεδομένον — εἶναι ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ φυσικοῦ καὶ δὴ μικρὸν — ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις — διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς ρίμας, τὴν διαμόρφωσίν της εἰς δημῶδες ἄσμα, τὴν ἐξάπλωσιν καί, τὸ σπουδαιότερον, τὰς μεγάλας μορφολογικάς της περιπετείας.

Τυπικὸν δεῖγμα τῶν πολλῶν ἀλλοιώσεων τῆς μορφῆς τοῦ ἄσματος ἔχομεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἐραστοῦ τῆς Σουσάννας, τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ ὑπὸ εἴκοσι ἕνα (!) διαφόρους τύπους εἰς τὰς γνωστὰς παραλλαγὰς, γεγονὸς ὅπερ καὶ ὑπὸ τοῦ Legrand παρατηρεῖται ὡς ἐνδεικτικὸν «πολλῶν ἀλλαγῶν καὶ ἀλλοιώσεων εἰς διάστημα δύο αἰώνων»⁵⁰.

Εἰδολογικῶς τὸ ἄσμα κατατάσσεται εἰς τὰ ἀφηγηματικὰ ἐκεῖνα λαϊκὰ ποιήματα, ἅτινα καλοῦμεν Ἐπύλλια. Εἰδικώτερον τὸ παρὸν ἀνήκει⁵¹ εἰς τὰς ρίμας⁵², καθὼς τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ μορφή του δεικνύουν. Ἡ ρίμα εἶναι⁵³ «χρονογραφικὴ καὶ ἄτεχνος τῶν γεγονότων ἀφήγησις μὲ ἄμετρον πολυλογίαν, πεζότητα, ἔλλειψιν πάσης ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἀγωνιώδη προσπάθειαν, ὅπως τὰ πάντα ὑποταχθοῦν εἰς τὴν στιχουργικὴν ρίμαν. Στερεῖται φαντασίας, περιγραφικῶν εἰκόνων, γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ τῆς συνήθους ἐν τῇ νεοελληνικῇ δημώ-

⁴⁹) Ἴδε Legrand, Chans. Pop..., σ. 23.

⁵⁰) Legrand, αὐτόθι.

⁵¹) Ἴδε Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 87, Argenti-Rose, Folklore of Chios..., vol. II, p. 629, num. 2, Ἡ Ρίμα τῆς Σούσας, Samuel Baud-Bovy, La chanson pop., σ. 44, 295, 304 κ.λ.

⁵²) Περὶ τῶν ὁποίων ἴδε Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σσ. 85 - 90, καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, Οἱ ποιητάρηδες..., σσ. 374 - 400, κ. ἄ.

⁵³) Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 85.

δει ποιήσει δραματικότητος ἐν τῇ διηγήσει. Πρόκειται περὶ ἡμιλαϊκῶν παρὰ περὶ δημοτικῶν ἄσμάτων, τὰ ὅποια ὀφείλομεν εἰς ἀναλόγους πρὸς τοὺς «ποιητὰ ῥηδες» τῆς Κύπρου καὶ «ριμαδόρους» τῆς Κρήτης⁵⁴ δημιουργούς».

Τὸ παρὸν ἄσμα τῆς Σουσάννας, παρὰ τὴν εὐρυτάτην του διάδοσιν καὶ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιδράσεις ἐπ' αὐτοῦ, ἐκ καθαρῶς δημῶδων ἄσμάτων⁵⁵, διατηρεῖ καὶ νῦν τὸν χαρακτῆρα μιᾶς πραγματικῆς ρίμας.

Ἡ τυπικὴ πρόσκλησις τοῦ ποιητοῦ, χαρακτηριστικὴ εἰς τὰ ποιήματα τοῦ εἴδους τούτου⁵⁶:

Κρ.¹¹, στ. 1 - 2.

*Κάθε πωρονὸ μὲ τὴ δροσιὰ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,
ἀφουκροσθητε νὰ σᾶς πῶ τὸ Κρητικὸ τραγοῦδι.*

Κύπ.¹, στ. 1 - 2.

*Ἀπὸ τῆμ πρώτην τοῦ Μαγιοῦ βλασιᾶ ἰζαὶ τὸ ζιμποῦλιν,
ἐλᾶτε ν' ἀδροικήσετε τῆς Σούσας τὸ τραοῦδιν.*

ἅπαντὰ εἰς 48, ἐκ τῶν 78 παραλλαγῶν, τοῦ ἄσματος. Ἐμφανεστάτη εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ποιητοῦ, ὅπως «τὰ πάντα ὑποτάξῃ εἰς τὴν στιχουργικὴν ρίμαν». Π. χ.

Κύζ.², στ. 59 - 61.

*Ἄιντε Χαιζῆ - Τζανάκη μου, ἤσκαψε τὸ μνημόρι
κάν' το φαροδύ, κάν' το πλατύ, κάν' το γιὰ δυὸ νομάτοι
γιατὶ αὐτὸ πὸν ἔπαθα εἶν' ἀπὸ τὴν ἀγάπη.*

ἔτι Κρ.¹², στ. 35 - 36.

*Σούσα μου, ποιὸς σὲ χτύπησε, σ' ἔφερε τέτοιο χάλι,
πὸν νᾶχει τὴν κατάρρα μου κάθε Σαββάτο βράδυ.*

ἔτι Κρ.²⁰, στ. 1 - 2.

*Ὅποιος καὶ δὲν ἀγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ
σιτὴ Χώρα, σιὸ Φαλιέ - Τζαμί νὰ πᾶ' νὰ προσκυνήσῃ*

καὶ Κρ.²¹, στ. 17 - 18.

*Πκιάνει γυαλένιο μαστραπᾶ νερὸ νὰ πᾶ τοῦ βάλῃ.
Δὲ θέλω Σούσα, ἀπ' τὸ σταμνὶ μόνο ἔπὸν τὸ πηγᾶϊδι.*

⁵⁴) Ἴδε Πετροπούλου, ἐνθ. ἄνωτ. ἐν σ. 378, εἰς τὴν σημ. 2, αὐτόθι, ὑπάρχει καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁵⁵) Ἰδιαίτερος λόγος περὶ τινῶν ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τούτων γενήσεται κατωτέρω.

⁵⁶) Κυριακίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 85, Δημ. Πετροπούλου, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 387, πρβλ. Wagner, Carmina Graeca, σ. 32:

*Ἄρχοντες, νὰ γροικήσετε, ἄν θέλετε, δαμάκι,
ὁ λύκος μὲ τὴν ἄλουπὸν πῶς ἔπιαν τὸ φαρμάκι...*

καὶ Wagner, σ. 32 ἐνθ. ἄνωτ. κ. ᾠ.

Ἡ ὑπέρομετρος πολυλογία εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τῶν δύο ἀνωτέρω δημοσιευομένων παραλλαγῶν· ἐνῶ ἐλάχιστα εἶναι τὰ γραφικὰ ἐπίθετα ὅλων τῶν κειμένων τούτων. Ἔτι δὲ ἐπεισόδια, τῶ ὄντι δραματικά, ξηρῶς καὶ ἀτέχνως περιγράφονται. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὸ Γ² (συνάντησις τοῦ ἐπιστρέψαντος ἀδελφοῦ μὲ τὴν κόρην), τὸ Γ⁴ (ὁ θανάσιμος τραυματισμὸς τῆς Σουσάννας), ὅπερ διὰ τῶν ἐξῆς, ἀτέχνως συνδεδεμένων, στίχων δίδεται :

Σωζ.¹, στ. 33 - 36.

—Σούσα, ποιὸς εἶν', πὺν κοίτεια σὴν κλίνη σου ἀπάνω;

—Γιαννιό, μὴν ὄνειρεύεσαι; θὰ εἶν' ὁ φερειζές μου.

Χρυσὸ χαιζέριν ἔβγαλε μὲ ἀργυρὸ φηκάρι,

σιὸ σιῆθος τὴν ἐβάρεσε καὶ σὴν καρδιάν της πάγει.

Οὕτω αἱ αἰσθητικαὶ τοῦ ἄσματος ἀρεταὶ εἶναι ὀλίγαι, τοῦλάχιστον εἰς τὰ δραματικά καὶ ἄλλα σπουδαῖα μέρη. Χάριν περισσοτέραν ἔχει εἰς περιγραφικὰ τινὰ καὶ εἰς τὸ ἐπεισόδιον Δ (οἱ τελευταῖοι τῆς κόρης λόγοι).

Π. χ. Κρ.¹⁵, στ. 50 - 55.

Ἄνὲ μποθάνω, μάννα μου, θάψε με σὴν ἀυλή σου,

νὰ μὲ σκεπάζ'(η) ἢ μπόλια σου, νὰ μὲ πον'(ῆ) ἢ ψυχὴ σου.

Κι' ἀνὲ τὸ δῆς τὸ μνηῆμα μου νὰ βγάλῃ χορταράκι,

ἄμε ξεχόρτισέ μου το μὲ τ' ἄσπρο σου χεράκι.

Κι' ἀνὲ τὸ δῆς τὸ μνηῆμα μου νὰ πολυπρασινίσῃ,

ἄμε ξεχόρτισέ μου το καὶ μὴ μ' ἀλησμονήσης.

Καὶ Λέσ.², στ. 2 - 3.

Καλῶς του τ' ἀδοηφάκι μου, τὸν μουσκαναθρημμένου,

ἀπὸν τὸν κῦμα δροουσηρό, κι' ἀπ' τὸν κουπὶ δροουμένου.

Τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας ἔχει καὶ ἐν ἄλλο ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, φέρεται δηλονότι κυρίως μεταξὺ τῶν ναυτικῶν καὶ ἐν γένει τῶν κατοίκων τῶν παραλίων περιοχῶν. Τοῦτο ἄλλως τε μαρτυρεῖ καὶ ὁ πίναξ Α' τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι γνωστὸν τὸ ἄσμα. Σημαντικὴ πρὸς τοῦτο εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἐκδότου τῆς Κρ.¹² Ε. Ἄκογλου. Ἴδου ἀκριβῶς τί λέγει⁵⁷ οὗτος εἰς τὸν ὑπομνηματισμὸν τῆς παραλλαγῆς : «Παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ (τῆς Σουσάννας) ἔχω ἀκούσει ἀπὸ τὸν ἀρχιτρατάρη Ἡρακλῆ Αἰγινήτη... Τὸ ἄκουσα νὰ τὸ τραγουδάει κιόλας γιὰ βόγα⁵⁸ μὲ τὸ πλήρωμα τῆς τράτας του κατὰ τὶς διαδρομὰς του ἀπὸ καλάδα σὲ ἄλλη μακρυνὴ καλάδα».

⁵⁷) Ἴδε σημ. 6, Ξεν. Κ. Ἄκογλου, Τῆς Σούσας κ.λ. σ. 192

⁵⁸) «Βόγα εἶναι τὸ τραγοῦδι, πὺν τὸ λέει ρυθμικὰ ἕνας ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς βάρκας γιὰ νὰ μὴν κουράζωνται οἱ κωπηλάτες σὲ μακρυνὲς καὶ ἔντονες κωπηλασίαι» (Ἄκογλου, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 192).

Ὁ αὐτὸς δὲ Ἄκογλου εἰς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφὲν ἠθογραφικὸν διήγημα⁵⁹ περιγράφει⁶⁰ ναυτικούς ἄδοντας, ὡς «βόγαν» τὸ ᾄσμα τῆς Σουσάννας :

Ἔελα πάνω!

Μπράβοοο!

Στις δεκαπέντε τοῦ Μαγιοῦ π' ἀνθίζει τὸ ζουμποῦλι

ἀκούσετε, μῶρ', νὰ σᾶς πῶ τῆς Σούσας τὸ τραγοῦδι...

Δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς ταῦτα τὸ γεγονός, ὅτι οἱ δύο ἥρωες, ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ ἔραστής τῆς Σουσάννας φέρονται ὡς ναυτικοί. Τοῦτο δηλοῦται σαφῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἔραστοῦ: S a r i B a h r i, τὸ ὁποῖον σημαίνει κατὰ λέξιν: «ὁ κίτρινος, ὁ ξανθὸς ναυτικός»⁶¹. Ἐξ ἄλλου εἰς πολλὰς — 30 — παραλλαγὰς ὁ ἀδελφὸς τῆς Σουσάννας φέρεται ὡς «κουρσάρος». Π. χ. :

Κρ.¹⁷, στ. 5 - 6.

Ἐγάπα ντη κι' ἐγάπα ντον χρόνους δεκατεσσάρους,

κι' εἴχενε κι' ἓναν ἀδερφὸ ποῦ 'τον μὲ τοὺς κουρσάρους.

ἦ: *εἶχε δὲ καὶ ἀδερφὸν κι' ἐγύριζεν κουρσάρος.* (Θρ.¹)

Ἄλλὰ κάλλιον ὁμιλοῦν οἱ στίχοι :

Καλῶς του τ' ἀδερφάκι μου, τὸν μουσκαναθρημμένου,

*ἀπὸν τοῦ κῦμα δρονηρό, κι' ἀπ' τοῦ κουπι δρονη-
[μένου. (Λέσβ.²)*

Ἐκ τούτων καθίσταται πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι τὸ ᾄσμα ἔχει μεγίστην σχέσιν μὲ τὴν ζωὴν τῶν ναυτικῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου, οἵτινες τοὺς ἠρώας του θεωροῦν ἀνθρώπους τῆς ἰδίας αὐτῶν τάξεως, ὧν ἀναμιμνήσκονται καὶ ἄδουσι τὰ παθήματα.

Ἐχομεν, ἐπίσης, πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύωμεν, ὅτι τὸ ᾄσμα δὲν εἶναι καθαρῶς Ἑλληνικόν, ἀλλ' ὅτι ὑπέστη ἐν τῇ διαμορφώσει του οὐσιώδεις ἐκ τῶν Τουρκοκρητικῶν ἐπιδράσεις ἐξαπλωθὲν μεταξὺ αὐτῶν καί, πιθανῶς, μεταξὺ τῶν Τούρκων ἄλλων Ἑλληνικῶν περιοχῶν. Τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξωμεν ἢ ὑπάρχουσα Τουρκοκρητικὴ παραλλαγή (Κρ.¹⁸), ἢ καὶ ἐκτενεστέρα ὄλων. Τὸ πρᾶγμα ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀσύνηθες καὶ ἀφύσικον, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ Τουρκοκρητῆτες ἔφερον μεμειγμένα τὰ Τουρκικὰ καὶ Κρητικὰ στοιχεῖα «ἡ σωματικὴ των δὲ κατασκευή, ἦθη καὶ ἔθιμα, καὶ μάλιστα ἡ γλῶσ-

⁵⁹) Ξένου Ξενίτα, Διηγήματα ἠθογραφικά, Ἀθήνα 1939, Ὁ Μυστικὸς Δείπνος, σσ. 67 - 76.

⁶⁰) Αὐτόθι, σ. 70.

⁶¹) Ἴδε Ἰ. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν Λεξικόν, Κων)πολις 1899, τ. Α', σ. 334.

σα, ἦσαν Ἑλληνικά»⁶². Ἐκ τούτου δὲν εἶναι περίεργον ὅτι ἄσμα δημῶδες μὲ Ἑλληνικὸν γλωσσικὸν ἔνδυμα ἐξηπλώθη μεταξὺ τῶν δύο φύλων καθ' ἣν στιγμὴν καὶ ἡ μαντινάδα εἶναι κοινόν, ἀμφοτέρων, μέσον ψυχαγωγίας⁶³. Ὁ ἀποστειλάς δὲ τὴν Κρ.¹⁸ ἐκ Σμύρνης, Μεχμέτ Ἀλῆ Τσινάρ, σημειοῖ, ὅτι καὶ ἄλλα τοιοῦτου εἴδους, ὡς τὸ ἄσμα τῆς Σουσάννας, ἄσματα ὑπάρχουν⁶⁴ μεταξὺ τῶν ἐκεῖ Τουρκοκρητῶν. Ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ παρατηροῦμεν θαυμαστὴν γνῶσιν τῆς λεπτομερείας καὶ ἀνεσιν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, φαινόμενα τὰ ὅποια, ὁμολογουμένως, εἶναι ὀλιγώτερον σαφῆ εἰς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἡ παραλλαγή αὕτη προέρχεται ἀπὸ πρόσωπα, τὰ ὅποια καλῶς ἐγνώρισαν καὶ διεφύλαξαν τὰ γεγονότα, ὡς ἐὰν ταῦτα ἦσαν ἰδιαιτέρως σημαντικά. Καὶ σημαντικὸν ἐνταῦθα διὰ τοὺς Τούρκους εἶναι ὅτι ὁμόφυλός των εἶχεν Ἑλληνίδα ἐρωμένην⁶⁵. Ἐν ἔτι στοιχεῖον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τῆς καὶ ἐκ τῶν Τούρκων προελεύσεως τοῦ ἄσματος εἶναι τὸ πνεῦμα ὅλων τῶν παραλλαγῶν, τὸ ὅποιον καὶ τὸν *Le grand* θέτει εἰς ἀπορίαν. Οὐδέν, πράγματι, ἐν τῷ κειμένῳ κάμνει λόγον περὶ τοῦ «διτιῶς ἀνόμῳ χαρακτηῆρος» τοῦ ἔρωτος τῆς Σουσάννας⁶⁶. Τοῦναντίον τὰ πάντα εἶναι κεκηρυγμένα ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐμφανῶς ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς τῆς κόρης φέρονται ὡς εὐνοοῦντες τὴν παράνομον συμβίωσιν τῶν δύο ἐραστῶν. Τοῦτο γίνεται σαφὲς εἰς τὸ ἐπεισόδιον

⁶²) Ἴδε Στ. Ξανθοῦδίδου, Ἐπίτομον ἱστορίαν τῆς Κρήτης, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 117.

⁶³) Προχείρως ἀναφέρομεν δύο ὑπὸ τοῦ κ. Λευτέρη Ἀλεξίου ὑπαγορευθεῖσας ἡμῖν Τουρκικὰς μαντινάδας. Εἶναι δ' αὗται:

*Ἀνάμεσα στὰ φρούδια σου ἓνα τζαμί θὰ χτίσω,
καὶ ντερβισάκι θὰ γενῶ νὰ μπῶ νὰ προσκυνήσω.*

καὶ

*Μπεγεντινὲ τὰ πράματα, μπεγεντινὲ τὰ πλούτη,
μ' ἓνα κομμάτι μπουχασὶ θὰ μποῦμε στὸ νταμποῦτι.*

⁶⁴) Προσέτι εἰς τὸ ἀρχεῖον Σταυρινίδου εὗρηται πολλὰ κοινὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἄσματα ὡς εἶναι: Ὁ Πανάρετος κι' ἡ Νερομφύλη, Ὁ Μαυριανός, Ἡ Διαμάντα, Ὁ Μπαλουξῆς, Ὁ Κερίμ Βέης, Ὁ Μουσταφᾶ Παχιᾶς, Τὰ παινέδια τῆς νύφης κ.λ. Εἰς τὸ ἀρχεῖον δὲ Τιμοθέου Βενέρη ἀπόκειται ἄσμα ὑπὸ Τουρκοκρητὸς στιχουργηθὲν καὶ διασφῶζον ἐν λεπτομερείᾳ καὶ στιχουργικῇ ἀνέσει τὸ γεγονὸς τῆς ὀλοκαυτώσεως τῆς Ἀρκαδίου.

⁶⁵) Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ν. Σταυρινίδου, οἱ Τούρκοι πάντα ἀναφέρουν μὲ ἔπαρσιν, ἐν τοῖς καταλοίοις των, τὰς μετὰ Ἑλληνίδων ἀνόμους σχέσεις των.

⁶⁶) *Le grand*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 23. Ἴδου τί λέγει: «Il reste surprenant que rien dans le texte ne fasse allusion, au caractère doublement illicite d' une pareille union».

B καὶ δὴ εἰς τὸ μέρος B²: Κρ.¹⁷ στ. 12 - 15. Ἡ «μάννα» λέγει:

*Ἦ οἱ εἶναι, Σούσα μου, καὶ ἄς το κι' ἄς περάση,
μὰ σένα τ' ἀδεοφάκι σου σιὰ ξένα, ποὺ γυρίζει,
γιὰ τὰ σκυλιὰ τὸ φάγανε, γι' ἄλλη κιαμιὰ τὸ ῥίζει.*

καὶ Κρ.¹⁷, στ. 22 - 23 (ἐν Γ¹). Ὁ ἀδελφὸς κρούει τὴν θύραν.

*Πάλι ξαναδευτέρωσεν ἡ κουμπουριά σιτὴν πόρτα,
ποὺ νὰ τὰ κάψη ὁ θεὸς τὰ χέρια, ποὺ τὴ δῶκα.*

Πλήθος ἐτέρων τοιοῦτου εἴδους στίχων, ἕξ ἄλλων μερῶν τοῦ ᾄσματος, δεικνύει πνεῦμα τὸ ὁποῖον μόνον ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσῃ εἰς ᾄσμα διὰ τοιαύτην ὑπόθεσιν δημιουργηθέν. Πιθανὸν νὰ δέχεται τοιοῦτου εἴδους ᾄσματα καὶ νὰ ἀφομοιοῖ αὐτὰ ἀλλὰ δὲν δημιουργεῖ τοιαῦτα⁸⁷. Δὲν εἶναι ἀσχετον πρὸς τὴν ἀποψιν ταύτην καὶ τὸ ὅτι ὑπὲρ τὰς διακοσίας διάφοροι τουρκικαὶ λέξεις ἀπαντοῦν εἰς τὸς παραλλαγὰς τοῦ ᾄσματος (π. χ. Μπιξέλ - Ἀσάρ, Λουρὲ Χασάν, γκιουζέρ, Μπιτσαξῆς, γιανγλικάκι, τζορμπᾶ, τζεβρές, τσαρσί, σοχπέτι, μεζάρι κ.λ.) ἂν καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀσύνηθες ἰδίως εἰς τὰ Κρητικὰ ἱστορικὰ ᾄσματα.

Ἀλλὰ καὶ οἱ στίχοι, τοὺς ὁποίους ἐπιθέτομεν, φαίνεται νὰ εἶναι προϊόντα μιᾶς, ὅπωςδήποτε, τουρκικῆς ἐπιδράσεως.

Κρ.¹⁸, στ. 178 - 184 (ἴδε ἐν τῇ δημοσιευομένῃ ἄνωτ.).

Κρ.²⁰, στ. 1 - 2:

*Ὅποιος καὶ δὲν ἐγάπησε καὶ θέλει ν' ἀγαπήσῃ
σιτὴ χώρα σιὸ Βαλιτὲ - Τζαμι νὰ πᾶ νὰ προσκυνήσῃ.*

Κρ.¹⁹, στ. 43 - 44:

*Σούσα μου, ποιὸς σοὺ τᾶκαμε ἐτούτα τὰ τέλη,
σκλάβο νὰ τὸν πουλήσουνε εἰς τοῦ Βεζὺρ - Ἐφέντη.*

Κρ.¹⁹, στ. 53 - 54:

*Προβαίνει καὶ θεωρεῖ τὴνε σέρνει φωνὴ μεγάλη,
τρεῖς χῶρες ἐχαλάσανε καὶ τὸ Γκιουζέλ - Ἀζάρι.*

Κρ.²⁰, στ. 36 - 37:

*Σούσα μου, ποιὸς σοῦ τᾶκαμε αὐτιάνανὰ τὰ τέλη,
ποὺ νὰ τονὲ κρεμάσουνε εἰς τοῦ Βεζὺρ - Ἀλέη.*

Γύθ:, στ. 39:

Ἐπῆγαν καὶ τὴν ἔθαψαν εἰς τοῦ Πασᾶ τὴν βρούση κ.λ.

⁸⁷) Πρβλ. Τὸ ᾄσμα τῆς Περρονίας ἢ Ἀνδρονίκης (σημ. 10) τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ: «κακούργαν». Πρβλ. ἔτι τὸ ᾄσμα τῆς Ἐμινὲ καὶ τοῦ Χριστοφῆ, Ἀθῆν. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, Ἀθῆναι 1890 τ. Γ', σ. 29, ἀρ. 12. Ἔτι τὸ ᾄσμα τῆς «ἀδικοσκοτωμένης», ἣτις ἀποκαλεῖται:

...Σκυλιά, βρωμιά, μαγαρισμένη... κ.λ.

Παρατηροῦμεν ἔτι, ὅτι ἑβδομήκοντα τρεῖς παραλλαγὰι τοῦ ἄσματος συνελέγησαν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Πόντου, εἰς περιοχὰς δηλονότι κατ' ἐξοχὴν τουρκοκρατημένας· ἐνῶ τοῦναντίον μόνον πέντε παραλλαγὰι συνελέγησαν ἐκ τῶν περιοχῶν τοῦ Ἰονίου (Κερκ., Κεφ.¹, Κεφ.², Παξ.¹, Παξ.²) ὅπου κατ' οὐσίαν τουρκικὴ κυριαρχία καὶ συμβίωσις τῶν δύο φύλων δὲν ὑπῆρξεν. Αἱ τρεῖς δὲ ἐκ τῶν πέντε τούτων παραλλαγῶν εἶναι ἀτελέσταται (Κέρκ. μὲ 28 στίχους, Κεφ.¹ μὲ 12 στ. καὶ Παξ.¹ μὲ 15) ἐνῶ τὰ γεγονότα περιγράφονται ἀορίστως καὶ αἱ ξένα ἐπιδράσεις εἶναι πολλαὶ καὶ ἐμφανεῖς⁶⁸.

Τούτων οὕτως ἢ ἄλλως ἐχόντων, τὸ ἄσμα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄσχετον καὶ πρὸς τοὺς Τούρκους, τοῦλάχιστον τῆς Κρήτης, οἵτινες μετεῖχον εἰς αὐτὸ διὰ τοῦ ὁμοφύλου των ἥρωος - ἔραστου καὶ διέσωσαν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος εἰς μίαν παραλλαγὴν ἐκτενῆ καὶ ἀρτίαν, ἐν συγκρίσει μὲ τὰς ἄλλας, ἢ ὁποία πιθανὸν νὰ μὴ εἶναι καὶ ἡ μόνη διασφζομένη ἐν Τουρκίᾳ σήμερον.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ

Αἱ ἀλλοιώσεις εἰς τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ συγκεκριμένου μὲ τὸ ἀφηρημένον καὶ μυθικόν, ἢ πρόσθεσις πλήθους ξένων ποιητικῶν στοιχείων κ. ἄ. εἶναι φυσικὰ ἐπακόλουθα τῆς εὐρείας τοῦ ἄσματος ἐξαπλώσεως. Ὁ ποιητὴς - λαὸς ἀρέσκειται νὰ μεταπλάσῃ⁶⁹ εἴτε διότι ἡ νέα μορφή, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς ἓν κείμενον, ἀνταποκρίνεται κάλλιον εἰς τὸ περιβάλλον καὶ τὰς διαθέσεις του⁷⁰, εἴτε διὰ τὴν δώση δραματικώτερον χαρακτῆρα εἰς τὰ γεγονότα, ὅπερ συνηθέστατον⁷¹, εἴτε διότι ἀπέμαθε οὐσιώδη μέρη τοῦ κειμένου⁷², ἐνίοτε δὲ προσθέτει καὶ ἀφαιρεῖ ἄνευ συγκεκριμένης τινὸς αἰτίας.

Εἰς τὸ παρὸν ἄσμα τὸ πλῆθος τῶν ξένων στοιχείων εἶναι μέγα· δημιουργεῖται δὲ ἐξ αὐτῶν σύγχυσις ὡς πρὸς τὸ τί ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς αὐτό, τί δὲ προσετέθη ἀργότερον. Τὴν ἀπάντησιν κρίνομεν σκόπιμον, ἂν μὴ ἵνα καθορίσωμεν ἀρχικὰς παραλλαγὰς — ἔργον πρακτικῶς ἀδύνατον — τοῦλάχιστον, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν ἀρχικὸν μῦθον καὶ κανοήσωμεν τὸ πνεῦμα τοῦ ἄσματος, ὡς ταῦτα εἶχον ἐξ ἀρχῆς.

⁶⁸) Ἀναφέρομεν προχειρῶς δύο, ἐκ τῶν «Κλέφτικων ἰσμάτων», προσερχομένους στίχους:

Κεφ.¹. *Μὰ νάτος εἶν' καὶ πρόβαλε σὶνὸν κάμπο καβαλάρης (ὁ ἀδελφός),*
ἢ: *Ἀκόμα λόγος ἦτανε κι' ἔφτασε σὶνὴν πόρτα.* (Κέρκ.)

⁶⁹) Ἰδε Δ. Πετροπούλου, Ποιητάρηδες .. σ. 377.

⁷⁰) Αὐτόθι.

⁷¹) Ἰδε σημ. 2.

⁷²) Δ. Πετροπούλου, ἐνθ. ἄνωτ. (σ. 377).

Οἱ στερεότυποι στίχοι, οἱ κοινοὶ τόποι⁷³, ἐπὶ αἰῶνας ζῶντα λαϊκὰ στοιχεῖα ποιητικά, ὠφέλησαν κατὰ τοῦτο τὴν ρίμαν τῆς Σουσάννας, ἀφήρεσαν ἔξ αὐτῆς, τὸν ἡμιλαϊκὸν χαρακτήρα καὶ ἐξηφάνισαν τὴν σφραγίδα τοῦ πρώτου δημιουργοῦ. Τὸ ᾄσμα οὕτω ἠλευθερώθη καὶ προσηρμόσθη εἰς τὰς ποιητικὰς ἀντιλήψεις τῆς εἰρουτέρας μάζης, κατόπιν δὲ μορφολογικῶν τινῶν περιπετειῶν ἐγένετο δημῶδες. Οὕτω ἡ ποίησις πλουτίζεται καὶ διασφύζονται ποιητικὰ στοιχεῖα⁷⁴, τὰ ὅποια ἄλλως θὰ ἦσαν ἄγνωστα καὶ ἡ ἔρευνα θὰ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἐξηγήσῃ πολλὰ φαινόμενα τῆς δημῶδους ποιήσεως.

Οὕτω τὸ μέρος Α¹, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, εἰς τὰ περὶ ρίμας⁷⁵, εἶναι προφανῶς δάνειον ἔξ ἄλλων ᾄσμάτων⁷⁶, ἔχει δὲ παλαιὰν τὴν προέλευσιν⁷⁷ καὶ ἐπιζῆ μέχρι σήμερον⁷⁸. Τὸ γεγονὸς δέ, ὅτι φέρεται ὑπὸ πλείστων (48) παραλλαγῶν καὶ εἶναι ὅμοιον πρὸς τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Legrand διασωθὲν δίστιχον, πείθει ὅτι ὑπῆρχεν ἔξ ἀρχῆς εἰς τὸ ᾄσμα καὶ ὅτι τὰ μέρη Α² καὶ Α³ εἶναι μᾶλλον μεταγενέστερα προσθήματα, τὸ δὲ Α⁴⁷⁹, ὅπωςδήποτε ἔπεται τοῦ Α¹.

Τυπικός, ἐν τῷ ᾄσματι, στίχος εἶναι καὶ ἐκεῖνος τοῦ μέρους Α⁶, Κρ.¹⁷, στ. 5 :

Ἐγάπαν τη κι' ἐγάπαν τον χρόνους δεκατεσσάρους.

καὶ εὔρηται εἰς 46 παραλλαγὰς τοῦ ᾄσματος. Ἄν ὄντως θεωρήσωμεν

⁷³) *Ἴδε Δ. Α. Πετροπούλου, Στερεότυποι στίχοι δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ παραρτήματος τῶν «Ἑλληνικῶν», ἀρ. 4, «Προσφορά εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη 1953, σ. 532 κ. ἐξ.

⁷⁴) Δ. Πετροπούλου, Ποιητάρηδες..., σ. 374.

⁷⁵) Ἴδε σημ. 56.

⁷⁶) Δ. Πετροπούλου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 387. Ἄπαντᾶ εἰς πλῆθος ἄλλων λαϊκῶν δημῶδων κειμένων προγενεστέρων τῆς Σουσάννας, καὶ εἰς ἔργα τῆς προσωπικῆς λογοτεχνίας π. χ. τὸν «Ἐρωτόκριτον» (Δ. Πετροπούλου, αὐτόθι, σ. 387).

⁷⁷) Αὐτόθι, σ. 387. «Υπόλειμμα παλαιῶν ἐποχῶν».

⁷⁸) Ἦκουσα τοῦτο πρὸ ἔτους εἰς σατιρικὸν ᾄσμα δημιουργηθὲν καὶ ἀδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐφήβου Ἀστρινουῦ Μ. Λεμονομιχελάκη εἰς τὸ χωρίον Ζαρός, δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ ᾄσμα ἀνεφέρετο εἰς τὸν θάνατον φορβάδος (γνωστὸς τύπος ᾄσμάτων ἐν Κρήτῃ. Πρβλ. Αἰκατερίνης Κουρμούλη, Δημῶδη ᾄσματα Ἁγίου Βασιλείου ΕΕΚΣ, τ. Β', σ. 438) ἠρχίζεν ὡς ἐξῆς :

*Κάθε πρωτὶ μὲ τὸ δροσιὸ π' ἀνοίγει τὸ λουλοῦδι,
ἀφουκρασιῆτε νὰ σᾶς πῶ λυπητερὸ τραγοῦδι.
Τραγοῦδι νὰ τὸ μάθειτε, τραγοῦδι νὰ τὸ λέιτε,
κι' ἀπὸ τὸν πόνο τὸν πολὺ νὰ κάθειτε νὰ κλαῖτε...*

⁷⁹) Τὸ Α² εἰς 9 παραλλαγὰς, τὸ Α³ εἰς 1 (τὴν Κρ.¹⁶) καὶ τὸ Α⁴ εἰς 18 παραλλαγὰς.

κυριολεκτικὴν τὴν σημασίαν τοῦ στίχου καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι συμφώνως τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Legrand τὸ ἄσμα ἐποιήθη, τὸ ἀργότερον, τῷ 1679, τότε ἡ ἀρχὴ τοῦ εἰδυλλίου δέον νὰ τοποθετηθῇ τέσσαρα ἢ πέντη ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ «Κάστρου», εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πολιορκίας, ὅπερ λίαν ἀπίθανον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν συνθηκῶν. Ἀλλὰ παρατηροῦμεν ὅτι ὁ στίχος εἶναι «κοινὸς τόπος» πολλῶν ἄσμάτων⁸⁰ προφανῶς ἀρχαιοτέρων τοῦ ἄσματος τῆς Σουσάννας καὶ εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐκφράζη εἰς ἕκαστον τούτων τὸν πραγματικὸν χρόνον. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ στίχος εἶναι τυπικός. Τὴν εὐρεῖαν χοῆσιν του γνωρίζοντες καὶ οἱ ἐκδόται τῆς Folk - lore of Chios, Ph. Argenti, καὶ J. Rose, λέγουσι⁸¹: This (χρόνους δεκατες.) means no more than «for a long while» Fourteen has passed into popular speech as a synonym of «many»⁸². Ἀλλὰ καὶ λόγοι μορφῆς ἐπέβαλλον τὴν χοῆσιν τοῦ προχείρου στίχου. Χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας θυσιάζεται «ἡ λογικὴ καὶ γλωσσικὴ ἔκφρασις»⁸³, καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ λέξις «δεκατεσσάρους» εἶναι καταλληλοτάτη διὰ τὴν λέξιν «κουρσάρους». Π. χ.

Κρ.¹⁷, στ. 5 - 6 :

*Ἐγάπαν τη κι' ἐγάπαν τον χρόνους δεκατεσσάρους,
κι' εἶχενε κι' ἕναν ἀδερφὸ πού ἴτον μὲ τοὺς κουρσάρους.*

Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ στίχος εἶναι μεταγενέστερον πρόσθεμα ἐξωκρητικῆς προελεύσεως, διότι φέρεται μόνον ὑπὸ πέντε Κρητικῶν παραλλαγῶν τῶν Κρ.⁷, Κρ.¹⁰, Κρ.¹², Κρ.¹⁷, Κρ.²² ἐκ τῶν ὁποίων αἱ Κρ.¹⁰, Κρ.¹², καὶ Κρ.²² συνελέγησαν ἔξω τῆς νήσου, εἶναι δὲ σπανιώτατος καὶ εἰς ἄλλα δημώδη Κρητικὰ ἄσματα.

Παρείσακτοι στίχοι ἐν τῷ ἄσματι εἶναι καὶ οἱ ἀπαντῶντες εἰς ἐρωτικὰ συχνάκις ἄσματα :

Θρ.³, στ. 5 - 6.

Μιὰ Κυριακὴ καὶ μιὰ Λαμπρὴ, μιὰ γλυκοχαραγμένη,

⁸⁰) Εἰς τὸν εὐρέως διαδεδομένον «Κατάλογον» (Argenti - Rose, Folklore..., σ. 774). Ὁ αὐτὸς στίχος καὶ ἐν Ζωγραφείῳ Ἀγῶνι, τ. Α (1891), σ. 280, ἀρ. 5 καὶ αὐτόθι σ. 393, ἀρ. 8. Ἀπανιᾶ καὶ εἰς τὸ γνωστότατον Ἀκριτικὸν ἄσμα τοῦ «Χαρζιανῆ καὶ τῆς Ἀρετῆς» (Legrand, Recueil de Chansons populaires grecques, Paris 1874, σ. 308) κ.ἄ.

⁸¹) Ἐνθ. ἄνωτ., σ. 774, σημ. 2.

⁸²) Δεῖγμα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης εἶναι οἱ στίχοι :

*Δύ'(ο) ἀδέρφια ἦσαν μπιστικὰ καὶ πολυαγαπημένα
κ' ἐμονοπορπατούσανε χρόνους δεκατεσσάρους.*

ὅπου ἐξαίρεται ἡ μακροχρόνιος ὁμόνοια τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἀρ Κριάρη Πλήρης συλλογὴ..., Ἀθήναι 1921, σ. 378).

⁸³) Στ. Κυριακίδου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 85.

βγαίνει ἢ γιὰ ἀπ' τὸ λουτρό κι' ὁ γιὸς ἀπ' τὸ μπερμπέρη.
Φέρονται ὑπὸ τῶν Θρ.³, Κρ.¹⁶, Κύζ.², Σωζ.¹, καὶ ἐμφανῶς δὲν ἀποτε-
λοῦσιν ὀργανικὸν μέρος τοῦ συνόλου ποιητικοῦ κειμένου εἰς αὐτάς
ᾠδῶσιν καὶ εἰς ἄλλα ᾄσματα⁸⁴ φαίνεται δὲ ὅτι προέρχονται ἀπὸ
τὸν γνωστὸν «κατάλογον»⁸⁵.

Αἱ παραλλαγὰὶ Γύθ., Εὔβ.², Κέρκ., Κρ.⁶, Λέσβ.¹, Λέσβ.⁸, Μάν.,
Ρόδ.³, παρεμβίλλουσι μεταξὺ τῶν μερῶν Β² καὶ Γ¹ τὸν στίχον:

ᾠδὴ Κόμα ὁ λόγος ἔσπεκε τὸ ἢ συντυχία ᾠδοῦται. (Εὔβ.²)

Οὗτος ἀνήκει εἰς τὰ «Κλέφτικα Τραγούδια»⁸⁶ καὶ ἔχει ἀρχαιοτάτην
τὴν προέλευσιν⁸⁷.

Ἐκ ξένου ᾄματος φαίνεται νὰ προέρχεται καὶ τὸ μέρος τῶν Γ⁷
καὶ Γ⁸ (ἴδε ἀνωτέρω πίνακι Ἐπεισοδίων καὶ μερῶν αὐτῶν).

Κρ.¹⁴, στ. 40 - 43:

Γιατρὲ καὶ γιάτρεψέ μου το καὶ μένα τὸ κορμί μου,

κι' ἂν πᾶνε γρόσσα ἕκατὸ δίνει τα ὁ Μπαχοῆς μου.

Ἄν πᾶνε γρόσσα ἕκατό, ἂν πᾶν καὶ δυὸ χιλιάδες,

ἔχει τα μένα ὁ Μπαχοῆς, δὲν κάνει χωρατᾶδες.

Τὸ μοτίβον τοῦτο ἀπαντιᾶ εἰς ᾄσματι τόπων, ἐνθα ἢ ῥίμα τῆς Σουσάν-
νας δὲν εἶναι γνωστὴ καὶ δὴ εἰς τὸ ᾄσμα τῶν δύο ἀδελφῶν «πρα-
ματευτῆ καὶ λήσταρχου» ἐκ τοῦ ὁποίου φαίνεται νὰ προῆλθε,
ὡς ἔχον φυσικὴν καὶ λογικὴν ἐν αὐτῶν θέσιν. Ληφθέντος δὲ ὑπ' ὄψιν,
ὅτι ἡ Σουσάννα ἐφρονεύθη, ἀφοῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς:

Σέρνει τὸ μαχαιράκιν του ἀπ' ἀργυρὸ θηκάρι

καὶ σκίζει τὴν καρδούλα τζη σὰν τὸ μαργαριτάρι.

Κρ.¹⁶, στ. 30 - 31

Ἐτι ληφθείσης ὑπ' ὄψιν, τῆς μυθικῆς χροιάς καὶ τροπῆς, τὴν ὁποίαν
τὸ ᾄσμα λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ἐγχειρήματος τοῦτου τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἐν-
τεῦθεν, εὐλόγως θὰ ὑποτεθῆ ὅτι καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ἐτέθη ὡς ποιητι-
κῆ περικόσμησις συνήθης εἰς τοὺς ῥιμαδόρους, τῶν ὁποίων χαρα-

⁸⁴) Εἰς τὸν «Κατάλογον» (σημ. 73) ἢ τὴν «Ριμάταν κόρης καὶ νέου» (K a r ·
Dieterich, Sprache und Volks... (σημ. 6) σ. 299). Ἀπαντιᾶ καὶ εἰς τὸ
ᾄσμα τοῦ «Χαρζανῆ» (Dieterich, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 30², καὶ Δρακίδου,
Ροδιακά, Ἀθῆναι 1937, σ. 38). Ἀπαντιᾶ ἔτι καὶ εἰς τὸ ᾄσμα «τῶν δύο ἀδελ-
φῶν» (Θέρου, Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, τ. Α (1951), σ. 295) κ.ἄ.

⁸⁵) Ἰδε σημ. 80 καὶ 81.

⁸⁶) Ἰδε Ἀραβαντινοῦ, Τοῦ Τσαμαδοῦ σ. 450, ἀρ. 159, Πολίτου,
Ἐκλογαί, Τῶν Κολοκοτρωναίων, σ. 61. Ἰδε καὶ Γ. Ζανέτου, Ἡ Ὀμηρικὴ
φράσις ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Δημῶδει ποιήσει, Ἀθῆναι 1883, σ. 25.

⁸⁷) Δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν Ὀμηρικὸν στίχον:

Οὕπω πᾶν εἶρητο ἔπος, ὅτι' ἄρ' ἤλυθον αὐτοί.

Ἰλιάδος Κ, 450 (Ζανέτου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 25),

κτηριστικὸν εἶναι ἢ ἐντυπωσιακὴ μακρολογία. Τὸ μοτίβον ἄλλως τε εἶναι συνηθέστατον εἰς τὰ δημώδη ἄσματα⁸⁸ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκη εἰς ἕκαστον τούτων.

Μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπίσης δὲν ἀνταποκρίνονται προφανῶς εἰς γεγονότα ἀλλὰ τὴν ὑπαρξίν των ἐν τῷ ἄσματι ὀφείλομεν εἰς τὴν συνηθειαν τοῦ λαοῦ νὰ δραματοποιῇ καθ' ὑπερβολὴν συμβάντα ἀπλᾶ καὶ συνηθῆ, προσθέτων οὕτω μέρη ἄσχετα μὲ τὸν μῦθον τοῦ κειμένου, εἶναι καὶ τὰ Δ, Ε καὶ Σ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι συνηθέστατον εἰς ὀλόκληρον τὸ ἄσμα. Οὕτω τὸ μέρος τοῦ Γ ἐπεισοδίου, ἐνθα ἡ κόρη προστρέχει ὅτε μὲν εἰς τὸν πατέρα ὅτε δὲ εἰς τὴν μητέρα κ.λ. ἀφοῦ πρότερον ἐφονεύθη ἢ καὶ ἐτραυματίσθη θανασίμως (!), ἔχει φυσικωτέραν τὴν θέσιν του εἰς τὸ ἄσμα τῆς «Φαρμακωμένης ἀπὸ τὴν πεθερὰν τῆς νύφης»⁸⁹. Τὸ ἐπεισόδιον Ε εἶναι λίαν σύνηθες εἰς ἄσματα, ἐνθα ἀναφέρεται θάνατος γυναικῶν⁹⁰.

Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας θεωρεῖται καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς κόρης, ὅπως ταφῇ εἰς ὠρισμένην τινὰ ἐκκλησίαν. Αἱ παραλλ. Κρ.², Κρ.¹¹ καὶ Κρ.¹³ ἀναφέρουν τὴν Ἀγίαν Τριάδα, ἐνῶ αἱ Ἰκαρ., Κρ.⁶, Κρ.⁷, Κρ.⁸, Κρ.⁹, Κρ.¹³, Κρ.¹⁵, Κρ.¹⁹, Κρ.²⁰, Κρ.²¹, Νάξ.², ἀναφέρουν ἐκκλησίαν Ἀγίαν Βαρβάραν. Γνωστὰς καὶ παλαιάς, ἐν Κρήτῃ, ἐκκλησίας Ἀγίας Τριάδος ἔχομεν πολλάς, ἐξ ὧν αἱ γνωστότεραι καὶ σπουδαιότεραι εἶναι, ἢ εἰς τὸ Ἀκρωτήριον Μελέχα τοῦ Νομοῦ Χανίων Ἀγία Τριάς τῶν Τζαγκαρόλων⁹¹, τὴν ὁποίαν ὁ Legend ταυτίζει⁹² μὲ τὴν ἐπιθυμουμένην ὑπὸ τῆς κόρης ὡς τόπον ταφῆς. Ἐ-

⁸⁸) Τῆς «Καλογράς μὲ τις τρεῖς θυγατέρες, πού πῆρε ὁ Χάρος» (Ζωγράφειος Ἀγών, τ. Α' (1896) σ. 72, καὶ αὐτόθι σ. 311 ἀρ. 36). Εἰς τὸ «Τῆς λυγερῆς, πού ἦταν κλέφτης» (Ζωγράφ. Ἀγών, Ἡπειρωτικὰ ἄσματα, Ἀνω νύμου, σ. 108, ἀρ. 132). Εἰς τὸ ἄσμα τοῦ «πραματευτῆ, πού σκότωσε ὁ λήσταρχος ἀδελφός του» (Γ. Ταρσοῦλη, Μωραϊτικὰ Τραγούδια Κορώνης καὶ Μεθώνης, Ἀθῆναι 1941, σ. 86 καὶ Ζωγράφ. Ἀγών, τ. Α', σ. 72, ὡς καὶ Α. Ἰατροῦδου, Συλλογὴ δημ. ἄσματων παλαιῶν καὶ νέων, Ἀθῆναι 1859, σ. 26). Εἰς τὸ ἄσμα «Τερτίπια ἐρωτοκτυπημένου» (Εἰρήνης Παπαδάκη, Λαογρ. Σύμμεικτα Σητείας, ἐν ΕΕΚΣ, τ. Γ' (1938) σ. 514). Ἔτι εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Πίπου (ἴδε Κριάρη, Πλήρη Συλλογὴν... σ. 112) κ. ἄ.

⁸⁹) Ἐν ΛΑ, Ἀκρ. 3, 7 ἴδε καὶ Γ. Ταρσοῦλη, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 99 κ. ἄ.

⁹⁰) Προχείρως ἀναφέρομεν τὸ ἄσμα τῆς «ἀδικοσκοτωμένης» εἰς πολλάς παραλλαγὰς τοῦ ὁποίου ὕπαντᾷ. Ἔτι τὸ ἄσμα τῆς «Ἀνδρονίκης» (Argenti-Rose, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 652, ἴδε καὶ ἐν ΛΑ, Ἐπ. 1, 28 τὸ ἄσμα τοῦτο). Ἀπαντᾷ τὸ μοτίβον καὶ εἰς τὸ ἄσμα τῆς «Κατερινιώς» (ΛΑ, Ἐπ. 1, 18) κ. ἄ.

⁹¹) Περὶ ταύτης ἐκτενῶς ἐγράψεν ὁ καθηγητῆς κ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων ἐν Ἀκρωτηρίῳ Μελέχα Κρήτης, ἐν ΕΕΒΣ, (1932), σσ. 289 - 350.

⁹²) Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 28, σημ. 1.

τέρα, ἐξ ἴσου γνωστή, εἶναι ἡ Μονὴ Ἀγίας Τριάδος τοῦ Ἀρειοῦ ἐν Μεραμβέλῳ Λασιθίου⁹³. Ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Legend ἐχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἶναι φυσικώτερον νὰ ζητῆται ὑπὸ τῆς κόρης ὡς τόπος ταφῆς ἐκκλησία τῆς περιοχῆς Ἡρακλείου, ἐνθα καὶ ἐφρονεῦθη καὶ τὴν ὁποίαν καλῶς γνωρίζει παρὰ εἰς τὴν μακρυνὴν Ἀγίαν Τριάδα τῶν Χανίων, ἐκτὸς ἂν ἦτο αὕτη παροιμιώδης εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ τῆς νήσου. Ἐξ ἄλλου συνηθέστερον ἀπαντᾷ ἡ Ἀγία Βαρβάρα. Μονὴ ὅμως ἢ ἀπλῶς ἐκκλησία Ἀγίας Βαρβάρας τοσοῦτον γνωστή, ὥστε νὰ γίνῃ θέμα στερεοτύπου στίχου δημῶδους ᾄσματος, οὐδαμοῦ ἀναφέρεται. Τοῦναντίον ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγίας Τριάδος ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ χωρία ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο⁹⁴.

Γνωστὸν μόνον εἶναι τὸ χωρίον Ἀγία Βαρβάρα τῆς Ἐπαρχίας Μονοφατισίου τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς ἐταύτισεν μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κόρης, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων :

Κρ.¹⁵, στ. 56 - 57.

*κι' ἀφήνω καὶ τ' ἀφέντη μου θεοικὴ κατάρα,
για δὲ μὲ πῆγε σοὶ Δαφνὲς καὶ στήν Ἀγιά Βαρβάρα.*

Ἐποῦ «Δαφνὲς» καὶ «Ἀγιά Βαρβάρα» εἶναι τὰ γνωστὰ χωρία τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου.

Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ στίχος μετὰ τῶν ὀνομάτων, «Ἀγία Τριάδα» ἢ «Ἀγία Βαρβάρα» ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ ᾄσμα ἢ εἶναι μεταγενέστερον πρόσθημα ἑνὸς ἀποστηθίσαντος τοῦτο. Ἀμφότερα εἶναι πιθανά, διότι συμβαίνουν συνηθέστατα. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐκκλησία ἢ μονὴ «Ἀγία Βαρβάρα» τοσοῦτον γνωστή, ὥστε σὺν τοῖς ἄλλοις νὰ θεωρῆται καὶ ἰδεώδης ὡς τόπος ταφῆς δὲν ἀναφέρεται οὐδαμοῦ ἐν Κρήτῃ, ὡς συμβαίνει προκειμένου περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος. Γνωστὸν καὶ δὴ ἀξιόλογον εἶναι τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον «Ἀγία Βαρβάρα»⁹⁵. Τὸ ἂν νῦν ὁ ποιητὴς ἢ ἄλλος τις ἐνόει τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τόπον ἐκ τῶν δύο, οἱ ὁποῖοι δηλοῦνται εἰς τὰς παραλλαγὰς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἐκ τῶν πραγμάτων. Ὑ-

⁹³) Ἴδε Στ. Ξανθοῦδίδου, Κρητικὰ Συμβόλαια, ἐν Χριστιανικῇ Κρήτῃ τ. Α' (1912) σσ. 126, 150, 161 - 163, 212 - 213 κ. ἄ. καὶ Χουρμούζη Βυζαντίου, Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1842, σ. 16 κ. ἄ.

⁹⁴) Ἴδε Νικ. Σταυρινίδου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τ. Α' (1947) σσ. 106 καὶ 117.

⁹⁵) Ἐδωρήθη μάλιστα εἰς τὸν πορθητὴν τοῦ Μ. Κάστρου Κιοπρουλῆ Φαζιλ Ἀχμέτ Πασάν ὡς φέουδον (ἴδε Τ.Α.Η. τόμ. 2ον, σ. 131, ὡς καὶ τὴν ἀνέκδοτον μελέτην τοῦ Γρ. Μ. Σηφάκη, περὶ τινῶν ἐγγράφων σχετικῶν πρὸς τὴν ἄνω δωρεάν).

πάσχει ὅμως καὶ ἡ ἀποψις, τὴν ὁποῖαν θεωροῦμεν πλέον πιθανήν, ὅτι ἐτέθησαν τὰ ὀνόματα ταῦτα, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν ἀπλῶς τὰς στιχουργικὰς ἀνάγκας τοῦ ποιητοῦ ἢ καὶ ἄλλου τινός, καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ ὄνομα μιᾶς γνωστῆς ἢ ἀπλῶς ὑπαρχούσης ἐκκλησίας, μονῆς ἢ καὶ χωρίου. Τὴν ἀποψιν ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν δύο αὐτῶν ὀνομάτων εἶναι περιορισμένη εἰς τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος. Ἐξ ἄλλου ταῦτα ἦσαν τὰ πλέον ἐνδεδειγμένα διὰ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τὴν λ. «κατάρρα», ἀσχέτως ἂν ἐδήλουν ἢ μὴ ἓνα συγκεκριμένον τόπον, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει πολλάκις εἰς ἀρκετὰ ἄσματα, καὶ δὴ τῆς ρίμας.

Ὁ ποιητής, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φονικῶν δραμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν «en vogue» κατὰ τὸν 17^{ον} αἰ., προσπαθεῖ νὰ δώσῃ, ὅσον ἐνεστὶν τραγικωτέραν χροιάν εἰς τὸ γεγονός τοῦ θανάτου τῆς κόρης, δι' ὃ καὶ ἐπισωρεῦει ἐν τῷ μέρει τούτῳ, πλῆθος στίχων ξένων καὶ πολλάκις μὴ ἀπηχοῦντων τὴν πραγματικότητα. Οὕτω παριστάνει καὶ τὴν κόρην ἐπιθυμοῦσαν «γραφικόν» τὸν τόπον ταφῆς συνεχίζων μίαν δημώδη ποιητικὴν παράδυσιν ἀρχαιοτάτην⁹⁶.

Τυπικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιον Ψ', τὸ ἀπαντῶν συνήθως ἐν τοῖς ἄσμασιν, ἐνθα εἷς ἐκ τῶν δύο ἐραστῶν ἀποθνήσκει. Ὁ λαὸς ἀρεσκόμενος εἰς τὰς συνταρακτικὰς λύσεις θέλει καὶ τὸν ἕτερον ἀποθνήσκοντα⁹⁷. Οὕτω συμβαίνει καὶ εἰς δώδεκα παραλλαγὰς τοῦ παρόντος ἄσματος, τὰς Ἀντικθ., Γύθ., Κρ.¹, Κρ.³, Κρ.⁵, Κρ.¹², Κρ.¹³, Κρ.¹⁵, Λέσβ.¹, Μάν., Νάξ.², Τῆν. Ἡ χρῆσις τοῦ μοτίβου εἶναι περιορισμένη ἐνταῦθα διὰ τοῦτο δέ, καὶ διὰ τὸ ὅτι εἶναι κοινότατον εἰς πλεῖστα ἄσματα⁹⁸ δὲν δεχόμεθα ὡς ἀρχικὸν καὶ ἀπηχοῦν πραγματικὰ γεγονότα τὸ μέρος τοῦτο. Πιθανὸν νὰ ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν τοῦ γνωστοῦ ἄσματος τῆς

⁹⁶) Αἱ παραγγελίαι τῶν ἐτοιμοθανάτων εἶναι προσφιλές θέμα εἰς τοὺς ποιητὰς τόσο τῆς προσωπικῆς ὅσον καὶ τῆς ἀπροσώπου - λαϊκῆς ποιήσεως, τὸ μοτίβον δὲ τῶν παραγγελιῶν διὰ τὸν τάφον εἶναι συνηθέστατον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις καὶ ἡ προέλευσίς του εἶναι ἀρχαιοτάτη. Καθὼς δὲ γίνεται ἀντιληπτὸν ὑπάρχει μεγάλη σχέση μετὰ τούτου καὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ (Ἰλιάδος Ψ, 247):

. . . ἔπειτα δὲ καὶ τὸν (τύμβον) Ἀχαιοὶ
εὐρὸν θ' ὑψηλὸν τε τιθήμεναι, οἳ κεν ἐμεῖο . . .

Ἴδε καὶ Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, Τὸ Κλέφτικο τραγοῦδι, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του. Ἐν Ἀθήναις 1950, σσ. 44 - 57.

⁹⁷) Τυπικὸν δεῖγμα τοῦ φαινομένου εἶναι τὸ ἄσμα «τῆς ἀδικοσκοτωμένης» ἐνθα ἡ παράλογος αὐτῆ συνήθεια τοῦ λαοῦ προξενεῖ τὸν συμφυρμὸν δύο ἄσμάτων, ἐντελῶς διαφόρων πρὸς ἄλληλα.

⁹⁸) Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς τοῦ Ἀκριτικοῦ Ἐπους καὶ εἰς πλῆθος ἄλλων διαφόρων εἰδῶν ἄσμάτων. Ἴδε Ν. Γ. Πολίτου, Ἀκριτικὰ ἄσματα. Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ. περ. Λαογραφία, τ. Α (1909) σ. 244.

«ἀδικοσκοτωμένης», τοῦ ὁποίου στίχοι καὶ εἰς ἄλλα ἄσματα εὐρίσκονται πολλοί⁹⁹. Ἐμφανεῖς, τέλος, ἐπιδράσεις ἐκ δύο διαφόρων ἄσμάτων φέρει ἡ Κρ.¹². Τὸ μέρος Δ³, ἐνθα ἡ κόρη παραγγέλλει περὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα προτιμᾷ εἰς τὴν ταφήν της (στ. 50 - 54) :

Γιὰ πές μου κόρη ἀκριβή, τὶ ροῦχα νὰ σοῦ βάλω ;
Θέλεις κιτρινοπράσινα, θέλεις τὰ βελουδένια ;
Θέλεις τὰ λινομέταξα . . . .

παρεισέφρησεν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἄσματος τῆς «ἀδικοσκοτωμένης». Ὡσαύτως οἱ 24 τελευταῖοι στίχοι τῆς ἰδίας παραλλαγῆς προέρχονται ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦ «Κωστῆ τοῦ Ἀρκαλοχωρίτη»¹⁰⁰.

Περαίνομεν τὰ περὶ «κοινῶν τόπων», ἀλλοιώσεων καὶ συμφυρμῶν ἀφοῦ πρῶτον ὁμιλήσωμεν ἐν ὀλίγοις περὶ τοῦ πραγματικοῦ ὀνόματος τοῦ ἔραστοῦ τῆς Σουσάννας. Ὁ *Le grand* ἐκ τῆς παραλλαγῆς, τὴν ὁποίαν δημοσιεύει, καὶ ἐξ ἄλλων, ἃς πιθανὸν κατέχει ἢ ἀπλῶς γνωρίζει, ἀποδίδει¹⁰¹ εἰς τὸν ἔραστὴν αὐτὸν τὸ ἀπαντῶν εἰς ἔνδεκα παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος ὄνομα «*Σαρῆ - Μπαχοῆς*», ὅπερ ἐξηγεῖται «*Ξανθὸς Ναυτικός*»¹⁰². Τοῦτο δέχεται καὶ ὁ *Pergot*¹⁰³, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευομένας παραλλαγὰς ἄλλως ὀνομάζεται ὁ ἦρωσ οὗτος¹⁰⁴. Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι εὐρίσκομεν 21 διαφοροὺς τύπους τοῦ ὀνόματος τοῦ ἔραστοῦ¹⁰⁵, ὥστε ὁ ὀρισμὸς ἑνὸς ἐκ τούτων ὡς τοῦ πρώτου καὶ πραγματικοῦ δὲν εἶναι τι εὐχερές, ἐκ πρώτης τοῦλάχιστον ὕψους. Οἱ τύποι οὗτοι εἶναι :

Σαρῆ - Μπαλῆς καὶ *Σαρήμπαλος* ἐν ταῖς Εὔβ.¹, Ἰκ., Καπ., Κρ.⁸, Λέσβ.¹, Λέσβ.³, Λέσβ.⁴, Νάξ.¹, Νάξ.², Ρόδ.¹, Ρόδ.³, Ρόδ.⁴, Σκόπ., Τήν., Χαλκ., Χίος², Χίος³, Χίος⁴, Χίος⁵, Χίος⁶. (Ἐν ὄλῳ 20).

Σαρῆ - Μπαχοῆς (*Σαλῆ - Μπαχοῆς* Κρ.¹³), ἐν ταῖς Κρ.², Κρ.⁶, Κρ.⁷, Κρ.⁹, Κρ.¹¹, Κρ.¹³, Κρ.¹⁴, Κρ.¹⁵, Κρ.²⁰, Κρ.²³, Πόντ. (ἐν ὄλῳ 11).

⁹⁹) Ἴδε Μ. Ι. Μανούσακα, Τὸ Ἑλληνικὸν δημοτικὸν τραγοῦδι γιὰ τὸ Βασιλιᾶ Ἑρρῖκο τῆς Φλάνδρας, περ. Λαογραφία, τ. ΙΔ' (1952) σ. 13 σημ. 1.

¹⁰⁰) Ι. Σ. Ἀλεξιάκη, Ὁ Κωστῆς ὁ Ἀρκαλοχωρίτης καὶ τὸ τραγοῦδι του, Μελέτη Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ, Ἀθῆναι 1940. Τοῦ ἰδίου, Τὸ τραγοῦδι τοῦ Ἀρκαλοχωρίτη, περ. ΕΕΚΣ, τ. Γ' (1940), σσ. 412 - 416.

¹⁰¹) *Le grand*, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 23.

¹⁰²) Ἴδε Ι. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν Λεξικόν, σ. 1001 λέξ. Σαρῆ καὶ σ. 334 λέξ. Μπαχοῆ.

¹⁰³) *Pergot*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 107.

¹⁰⁴) *Σερίμπαλος* Χίος³, Χίος⁴, *Σαρῆ - Μπαλῆς* Χίος², Χίος⁵, Χίος⁶.

¹⁰⁵) Τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν τύπων τοῦ ὀνόματος ὁ *Le grand* ἀποδίδει εἰς τὸ καὶ ὑφ' ἡμῶν τονιζόμενον γεγονὸς τῶν μεγάλων ἀλλοιώσεων ἐν τῇ μορφῇ καὶ τῷ περιεχομένῳ τοῦ ἄσματος.

Σαρῆ - Μπέης, Ἄρκ. Γύθ.¹ Εὔβ.², Εὔβ.⁴, Κρ.¹⁰, Κρ.¹², Κρ.¹⁶, Λῆμν., Μάν., Σκ.², Σωζ. (ἐν ὄλῳ 11).

Σαρῆ - Μπαγλῆς, Κρ.¹, Κρ.⁵, Κρ.¹⁹, Κύζ.¹, Σκ.¹, Χίος¹ (ἐν ὄλῳ 6).

Ἄλῆ - Βέης, Ἄργ., Κρ.¹⁹, Παξ.¹, Παξ.², Χίος¹, (ἐν ὄλῳ 5).

Σαρῆ - Παυλῆς, Καρπ., Κύπ.¹, Ρόδ.², καὶ Σαραπαλῆς Κύπ.², Σε-
ροῖφ - Ἀγᾶς ἢ Σεροῖφ - Ἀλῆς Δωδεκ., Κρήν., Σεροῖφ - Μπελῆς Ἀντικθ.,
Σεροῖφ - Μπουλή Θρ.¹, Σαλῆ Μπέης Εὔβ.³, Σαμῆλ Μπέης Σωζ.², Ἀ-
ροῖφ - Μπαλῆς Κεφ.¹, Σιωῖφ - Πιγδῆ Κῶς, Σελῆ - Πασᾶς Κορ., Βελῆμ -
Πασᾶς Κέρκ., Τσιρίμπαχης Θρ.³, Σεῖζ - Μπέης Θρ.², Μπραῆμ - Ἀ-
γᾶς, Κέφ.², Χατζῆ - Τζανῆς Κύζ.², Βελῆ - Σαρῆ Κρ.²².

Ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον τῶν δύο ὀνομά-
των τοῦ ἥρωος, π.χ. τὸ Σαρῆ εἰς τὸ Σαρῆ - Μπαχοῖς, δὲν ἠλλοιώθη
τοσοῦτον ὥστε νὰ καθίσταται λίαν δυσχερὴς ἢ ὑπόδειξις τῆς ἀρχικῆς του
μορφῆς. Ὁ τύπος Σαρῆ μένει ἀναλλοίωτος εἰς τὰ Σαρῆ - Μπαλῆς,
Σαρῆ - Μπαχοῖς, Σαρῆ - Μπέης, Σαρῆ - Μπαγλῆς, Σαρῆ - Παυλῆς
καὶ εἰς ἀρκετὰ τῶν ἄλλων, παραλλασσόντων εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ὀ-
νομάτων. Φέρεται δὲ ὑπὸ πεντήκοντα ὀκτὼ παραλλαγῶν καὶ ὑφ' ὄλων
τῶν Κρητικῶν, καὶ δὴ τῆς Κρ.¹⁹, αἵτινες εἶναι πλησιέστεροι πρὸς τὴν
ἀρχικὴν παραλλαγὴν τοῦ ἄσματος, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι
τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον. Ἀντὶ τούτου προτείνεται ὑπὸ τοῦ Ν. Σταυ-
ρινίδου τὸ τῆς Τουρκοκρητικῆς παραλλαγῆς «Σαλῆ»¹⁰⁶, τὸ ὁποῖον, ὡς
λέγει, ἀρμόζει περισσότερον ὡς πρῶτον ὄνομα «ἐνῶ περὶ τοῦ Σαρῆ
ὑπάρχει προκατάληψις παρὰ τῷ Τουρικῷ λαῷ· δὲν θεωρεῖται δὲ τοῦ-
το προσφιλές». Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι τοσοῦτον σπάνιον, ἐν ἀντι-
θέσει πρὸς τὸ συνηθέστατον «Σαρῆ», ὅπερ διατηρεῖται ἀναλλοίωτον,
ὥστε δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναζητῶμεν ἄλλον, ἀντὶ τοῦ φανεροῦ τού-
του. Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὸ δεύτερον ὄνομα, τοῦ ὁποίου ἡ ποικιλία τῶν
τύπων εἶναι μεγαλυτέρα. Βεβαίως ἡ ἀλλοίωσις καὶ παραφθορὰ τῶν
λέξεων καὶ ὀνομάτων δὲν εἶναι τι νέον εἰς τὴν ἔρευναν ἐν γένει τῶν
δημωδῶν κειμένων¹⁰⁷. Ὁ ἐξελληνισμὸς δὲ κατὰ διαφόρους καὶ ποικί-
λους τρόπους τῶν ξενικῶν ἐν τοῖς κειμένοις ὀνομάτων εἶναι ἐκ τῶν
συνηθεστάτων φαινομένων. Ἀλλ' ὑπάρχει μία οὐσιώδης ἀρχὴ τοῦ φαι-
μένου τούτου. Πάντοτε ὁ λαὸς τρέπει τὸ συγκεκριμένον, ἀσύνηθες καὶ
ξενικὸν εἰς ἀφηρημένον, συνηθέστατον καὶ Ἑλληνικώτατον¹⁰⁸. Ὑπὸ
τὸ πνεῦμα τοῦτο δέον νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ἐν τῷ πα-

¹⁰⁶) Ἰδε Χλωρόν, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 1004 λέξιν Σαλῆχ = εὐσεβῆς.

¹⁰⁷) Ἰδε Μανούσακα, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 24 κ.έξ.

¹⁰⁸) Αὐτόθι, σσ. 24 - 45, εἶναι ἔτι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰ Ἀκριτικὰ ἄσμα-
τα ὑπάρχουν στερεότυπα πλέον, διὰ τοὺς ἥρωας, ὀνόματα Κωσταντῆς,
Γιαννακῆς, κ.λ. (ἴδε Πολίτου, ἐνθ. ἀνωτ. 199).

ρόντι ἄσματι τύπων. Τὸ πλέον ἀσύνηθες, ξενικὸν καὶ συγκεκριμένον ἐνταῦθα ὄνομα εἶναι τὸ «Μπαχοῆς». Θεωρεῖται δὲ ὡς λίαν ἀφύσικον νὰ προέκυψεν ὁ τύπος αὐτὸς ἐκ τῶν Μπαλῆς, Μπέης, Μπαγλῆς, Βέης, Παυλῆς, ὡς δύναται νὰ γίνῃ ἀντιθέτως, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀρχήν. Ὁμοίως περὶ τοῦ Μπαλῆς, τὸ ὁποῖον ὁ Ξανθουδίδης συσχετίζει μὲ τὸ Λατινικὸν bajulus¹⁰⁹ καὶ εἶναι γνωστότατον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ὡς τοπωνύμιον, ἐπώνυμον¹¹⁰ καὶ Τουρκικὸν ἄξιωμα¹¹¹. Τοῦτο καὶ τὰ Μπέης, Βέης εἶναι γνωστότατα καὶ προχειρότατα εἰς τὸν λαόν, ὅταν οὗτος ἀπομνησθῆναι τὸ πραγματικόν, δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ «Μπαχοῆ», τὸ ὁποῖον εἶναι ἄγνωστον καὶ σπάνιον. Τὸ «Μπαχοῆ» προτιμῶμεν καὶ δι' ἄλλους λόγους. Πρῶτον, διότι διεσώθη ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων τοῦ ἥρωος, εἰς τὴν Κρ.¹³, τῶν πλέον εἰδικῶν διὰ τὴν διαφύλαξιν τοῦ ὀρθοῦ τύπου. Δεύτερον, διότι φέρεται τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρτιωτέρων Κρητικῶν παραλλαγῶν, ἐνῶ αἱ Κρ.⁸, Κρ.¹⁰, Κρ.¹², Κρ.¹⁶ κ.λ.π., αἵτινες φέρουν διάφορα τούτου ὀνόματα, δὲν συνελέγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν Κρήτῃ. Τρίτον, εἶ, διότι τὸ ὄνομα Μπαχοῆς ὑπῆρχεν καὶ ἐπιζῆ μέχρι τοῦ νῦν ὡς ἐπώνυμον¹¹² ἐν τῇ νήσῳ. Τέταρτον τέλος διότι ἔχομεν τὰς διαβεβαιώσεις τῶν τουρκομαθῶν Ν. Σταυρινίδου καὶ τοῦ συναδ. Χ. Μούτσογλου, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ κανόνες τῆς τουρκικῆς ὀνοματολογίας δὲν ἐπιτρέπουν τὴν δημιουργίαν ὀνόματος, οἷον τὸ Σαροῆ - Μπαλῆς — ἀναφέρομεν τὸ συνηθέστερον ἀπαντῶν — ἐνῶ ἀντιθέτως εἶναι λίαν φυσικὸς καὶ δεδικαιολογημένος ὁ σχηματισμὸς τοῦ Σαλῆ ἢ Σαροῆ Μπαχοῆ.

Τῶν ἀλλοιώσεων, συμφυρμῶν καὶ κοινῶν ἐν τῷ ἄσματι στίχων ἐξετάσαμεν τοὺς σπουδαιότερους, πρὸς μόρφωσιν μιᾶς γενικῆς ἀπλῶς ἰδέας περὶ τῶν μορφολογικῶν περιπετειῶν τοῦ ἄσματος, μὴ ἐπιτρέποντος τοῦ χώρου μεγαλυτέρας ἐπεκτάσεις. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ἀπεβλέψαμεν ἐν πρώτοις εἰς τὰ προβλήματα, ἅτινα ἐκ τῶν κειμένων τῶν παραλλαγῶν προκύπτουν, βάσει τῆς οὐσιώδους ἐπὶ τούτου ἀρχῆς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν δημοδῶν ἀσμάτων¹¹³.

¹⁰⁹) *Ἴδε Στ. Ξανθουδίδου, Οἰκογενειακά τινα ἐπώνυμα ἐκ Κρήτης, περ. «Λαογραφία» τ. Ζ' (1923) σ. 371.

¹¹⁰) Αὐτόθι σ. 371.

¹¹¹) Ἰ. Χλωροῦ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 1926.

¹¹²) *Ἴδε Νικ. Β. Γωμαδάκη, Τουρκογραικικά, περ. ΕΕΚΣ, τ. Α' (1938) σ. 136, ἐνθα ἀναφέρεται Μπαχοῆ Ἀγᾶς ἀπ' Ἀλικιανοῦ. Γνωστὴ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἶναι σήμερον ἡ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Μπαχοῆδων τοῦ Ἀμαρίου.

¹¹³) *Ἴδε εἰδικῶς περὶ τούτου, Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, Τὰ Δημοτικὰ τραγούδια, Μέρος Α', οἱ Συλλογές Ἀθῆναι 1929, σσ. 5 - 11, καὶ τοῦ

Ἔχομεν ἔτι νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα περὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπιδράσεων τῶν Τουρκοκρητῶν εἰς τὸ ἄσμα δὲν εἶναι τολμηρὰ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς τουρκικῆς ἐν Κρήτῃ κατοχῆς αἱ προσχωρήσεις Κρητῶν εἰς τὸν κατακτητὴν καὶ τὴν θρησκείαν του ἦσαν ἀθρόαι κατὰ σαφεῖς ἱστορικὰς μαρτυρίας τῆς ἐποχῆς¹¹⁴ καὶ τὰ ἐπίσημα Τουρκικὰ ἔγγραφα¹¹⁵.

Παρατηροῦμεν, τέλος, ὅτι εἰς τὴν μελέτην τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων — Τουρκικοῦ καὶ Κρητικοῦ — ὡς καὶ πολλῶν κοινῶν ἐκδηλώσεων τῶν, σπουδαίως δύναται νὰ συμβάλῃ τὸ παρὸν ἄσμα καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα γνωστὰ μεταξὺ ἀμφοτέρων¹¹⁶ ἄμοιρα ὅμως μέχρι τοῦδε ἐξετάσεως. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἐκπληκτικὸν ἀλλ' ὄχι ἀπροσδόκητον τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον τῆς Κρήτης εἶχεν τοσοῦτον ἀφομοιωθῆ «κοινωνικῶς» πρὸς τὸ κρητικόν, ὥστε νὰ δημιουργῆ καὶ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν δημώδη κρητικὴν μουσάν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν Τοῦρκοι ἀλλόθρησκοι, κατοικήσαντες τὴν νῆσον ἐντὸς διακοσίων περίπου ἐτῶν, κατώρθωσαν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δημώδη ποιητικὴν παράδοσιν, οὐδὲν δύναται νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ὁμόθρησκοι, περισσότερον συνδεδεμένοι πρὸς τὸ ἐντόπιον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἐντὸς διπλασίου χρονικοῦ διαστήματος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχουν πολλαπλασίαν ποιητικὴν συμβολήν. Οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον ὑπὸ τὰ Ἐνετικώτατα ὀνόματα (Μαρίνος Φαλιέρος, Βιτσέντζος Κορνάρος, Μάρκος - Ἀντώνιος Φώσκολος κ. λ.) νὰ κρύπτονται οὐχὶ Ἑλληνες μὲ ἐνετικὰ ὀνόματα, ὡς ἡ σχετικὴ ἔρευνα ὑποστηρίζει, ἀλλ' Ἐνετοὶ ἐξελληνισθέντες καὶ μὴ τηροῦντες ἐνετικὸν εἰ μὴ τὸ θρησκευμα καὶ τὸ ἐπώνυμον.

Ἀλλὰ τοῦτο ἐκφεύγει ὄλως τοῦ θέματος τῆς παρούσης μελέτης καὶ εἶναι ἔργον ἄλλης πλέον γενικῆς καὶ εἰς περισσότερα κείμενα ἐπεκτεινομένης ἐρεῦνης.

Ἀθήναι Δεκέμβριος 1954 — Ἡράκλειον Ἀπρίλιος 1955

EMMAN. I. ΔΟΥΛΓΕΡΑΚΗΣ

Ἰδίου, Τὸ κλέφτικο Τραγοῦδι, τὸ πνεῦμα κ' ἡ τέχνη του, ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 5.

¹¹⁴) Ἡ Tarihî Naîma, τ. Δ, σ. 373 ἀναφέρει αὐτομολίας πολλῶν ἀνδρῶν ἐκ Μ. Κάστρου, οἵτινες προσελθόντες εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἠσπασθήσαν τὸν ἰσλαμισμόν τῷ 1648.

¹¹⁵) Ἐν τῷ Τουρκ. Ἀρχ. Ἡρακλείου (Κῶδιξ 1, σ. 2, Κῶδ. 8, σ. 34, σ. 39, σ. 85 κ.λ.) ἀναφέρονται πολλοὶ ἐξισλαμισμοὶ τῷ 1657.

¹¹⁶) Ἴδε τοιαῦτα ἄσματα, Στ. Εὐαγ. Μαυράκη, Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Τουρκία, Σελτζούκ, ἔφημ. «Δραῖσις», Ἡράκλειον 4 Φεβρουαρίου 1955 ὄφ. φυλλ. 5479, καὶ σημ. 64.